

Eén jaar later...

Verschuivende journalistieke taakopvattingen na de moord op Theo van Gogh

De foto op de voorzijde is gemaakt op de plek waar Theo van Gogh vermoord werd: het fietspad op de Linneausstraat in Amsterdam Oost.

Annemiek Verbeek, duale master Journalistiek en Media, Universiteit van Amsterdam, 2006
Begeleiders: Mirjam Prenger en Peter Vasterman

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Hypothese en vraagstelling.....	4
Methoden van onderzoek.....	5
Een korte chronologie	7
Hoofdstuk 1: Van waakhond tot bruggenbouwer	9
1.1 Repertoires.....	10
1.2 Zelfreflectie en zelfcensuur.....	13
Hoofdstuk 2: Verschuivende taakopvattingen sinds de moord op Van Gogh	15
Inhoudsanalyse: methoden van onderzoek.....	15
Casestudies:	
2.1 Gemeentelijke Persdiensten (GPD).....	17
2.2 Het Parool.....	18
2.3 NOVA.....	20
2.4 Metro.....	22
2.5 de Volkskrant.....	23
2.6 Algemeen Dagblad (AD).....	25
2.7 Trouw.....	26
2.8 Netwerk (KRO).....	28
Hoofdstuk 3: Conclusie & kanttekeningen	30
Ten slotte	32
Begrippenlijst	33
Bronnen	34
Bijlagen	38
Vragenlijst.....	38

Inleiding

Wij en zij. Het lijkt sinds de moord op Theo van Gogh in november 2004 over weinig anders meer te gaan in de media. 'Zij', dat is de islamitische gemeenschap in Nederland. 'Wij' zijn onder andere de journalisten die over 'zij' schrijven. Want artikelen en programma's op actualiteitenrubrieken over moslims, de islam en radicalisering onder moslimjeugd worden gemaakt op redacties die grotendeels bevolkt worden door witte journalisten.

Deze verslaggevers moeten sinds de moord op Van Gogh voldoen aan een grotere maatschappelijke vraag naar informatie over de islamitische gemeenschap. Een gemeenschap waar ze (relatief) weinig kennis van hebben, omdat ze er geen deel van uitmaken en – zo blijkt uit verschillende onderzoeken – weinig bekenden en/of vrienden hebben.

De afgelopen maanden zijn er verschillende publicaties verschenen over de berichtgeving in de maanden na de gruwelijke moord. Zo concludeerden de politicologen Maarten Hajer en Justus Uitermark van het Amsterdams Centrum van Conflictstudies (van de UvA) na bestudering van de kolommen van zes dagbladen (*De Telegraaf*, *Algemeen Dagblad*, *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad*, *Trouw* en *Het Parool*) dat de berichtgeving in de media niet opruïend was. Er was juist uitgebreid aandacht voor de achterliggende oorzaken als de situatie in achterstandswijken en problemen op het gebied van scholing, aldus de onderzoekers.

Een opmerkelijke conclusie, omdat de vaak gehoorde opvatting – bij moslims en niet-moslims – is dat de media vaak hijgerig achter sensationele nieuwtjes aanlopen en daarmee het vuurtje alleen maar verder aanwakkeren. Saillant detail aan dit onderzoek is dat de berichtgeving één maand na de moord niet in de analyse meegenomen is. Als reden voor deze uitsluiting gaven de onderzoekers dat er die eerste weken veel vanuit 'emotie' geschreven was. Een opvallende keuze, des te meer omdat mijn eigen inventarisatie in december 2004 liet zien dat er in ieder geval tussen *de Volkskrant*, *De Telegraaf* en *Het Parool* grote verschillen te zien waren in de manier waarop in de eerste twee weken over de moord bericht werd.¹

Inhoudsanalyses zoals die van Hajer en Uitermark gaan uit van de uiteindelijke berichtgeving. De journalist zelf blijft buiten beeld. Dit terwijl het de journalist is die dagelijks keuzes maakt over onderwerpen, welke bronnen hij of zij aanboort en de manier waarop het artikel of programma gepresenteerd wordt. Net als ieder ander mens kijkt een journalist niet neutraal naar de wereld om zich heen. Normen, opvattingen en (politieke) overtuigingen kleuren zijn waarneming en daarmee het uiteindelijke journalistieke product dat hij aflevert.

Hypothese en vraagstelling

Deze scriptie zal de journalist zelf als uitgangspunt nemen en de vraag stellen of zijn taakopvatting – de opvatting die de journalist heeft over de rol die hij zelf, als journalist, in de maatschappij zouden (moeten) hebben – sinds de moord op Theo van Gogh veranderd is.

De centrale vraagstelling is als volgt: *Is er sinds de moord op Van Gogh een verschuiving in repertoires opgetreden bij journalisten die berichten over thema's als de multiculturele samenleving, de islamitische gemeenschap, geradicaliseerde moslimjongen (enz.)?*

¹ Annemiek Verbeek, *Frames en repertoires in de berichtgeving over Van Gogh*, paper bij het vak Journalistieke cultuur, december 2004

Om deze vraag te kunnen beantwoorden zullen de volgende deelvragen aan de orde komen:

- Zijn deze journalisten na de moord op Van Gogh anders gaan denken over hun *rol als verslaggever*? (werd hen bijvoorbeeld ‘de ogen geopend’, of zijn ze juist gematigder/bewuster geworden)
- Heeft deze (eventuele) verschuiving in taakopvattingen invloed op de *manier van berichtgeving*? (taalgebruik, formuleringen)
- Heeft deze (eventuele) verschuiving in taakopvattingen invloed op de *inhoud van de artikelen/programma’s*? (andere onderwerpkeuze, bijvoorbeeld bewust op zoek naar een ander geluid)
- Heeft deze (eventuele) verschuiving in taakopvattingen invloed op de *keuze van bronnen*? (meer liberale moslims aan het woord, of juist critici van de ‘oprukkende’ islam)

Methoden van onderzoek

Gekozen is voor tweeledige analyse. Er is een inhoudsanalyse gemaakt van krantenartikelen en televisieprogramma’s voor en na de moord op Van Gogh. Gekeken is of in deze journalistieke producties bepaalde frames of repertoires te herkennen zijn. Er is hierbij vooral gelet op woordgebruik, bronnen- en onderwerpkeuze. Daarnaast zijn er diepte-interviews gehouden met journalisten uit de dagbladen en televisiesector. Hiervoor zijn verslaggevers van *de Volkskrant*, *Algemeen Dagblad* (AD), *de Gemeentelijke Persdiensten* (GPD), *Het Parool*, *NOVA*, *Metro*, *Trouw* en *Netwerk* (KRO) geïnterviewd.

Helaas wilde *de Telegraaf* niet meewerken aan dit onderzoek. De afspraak met een welwillende verslaggever stond al gepland, maar op het laatste moment werd hij teruggefloten door de hoofdredactie. Als reden gaven zij aan dat het onderzoeksonderwerp te veel een kijkje zou geven in de keuken van de krant. Het is zeer spijtig dat *de Telegraaf* aan deze opvatting bleef vasthouden. Vooral omdat het gemis van de grootste krant van Nederland in een onderzoek als deze een niet te vullen gat is, maar ook omdat een medium tot op zekere hoogte naar zijn publiek verplicht is openheid van zaken te geven over de werk- en denkwijze van de krant en zijn medewerkers.

De uiteindelijk onderzochte dagbladen en televisieprogramma’s hebben samen een groot bereik van lezers/kijkers. Bovendien hebben bovenstaande media een bepalende – en onderling erg verschillende – rol gespeeld in het debat. Daarom zal dit onderzoek – ondanks het gemis van *de Telegraaf* – representatief zijn voor het Nederlandse medialandschap en daarmee hopelijk een bevredigend antwoord kunnen geven op de centrale vraag in deze scriptie.

De verschillende verslaggevers die in deze beschouwing aan het woord komen, hebben zowel voor als na de moord op Van Gogh gepubliceerd over de multiculturele samenleving in het algemeen en (radicalisering onder) moslims in het bijzonder. Het gaat hierbij grotendeels om binnenlandverslaggevers. Dit terwijl de scheidslijn tussen (falende) integratie, radicalisering en moslimterreur in Nederland vaak moeilijk te scheiden is van het bredere (internationale) perspectief van terrorisme. In een enkel geval is een coördinerend eindredacteur (*Metro*) of een hoofdredacteur (*Netwerk*) geïnterviewd. In beide gevallen zijn deze respondenten eindverantwoordelijk voor de inhoud van het journalistieke eindproduct en kan met enige zekerheid gesteld worden dat hun taakopvatting hierdoor ook invloed heeft op de inhoud hiervan.

Omdat de complexiteit van het onderwerp nogal wat zelfreflectie vereist van de respondenten, is de hen eerst een uitgebreide vragenlijst toegestuurd. Het diepte-interview is op basis van de door hen gegeven antwoorden gevoerd. Dit had als extra voordeel dat de

structuur van de gesprekken in principe bij alle geïnterviewden hetzelfde waren. De inhoudsanalyse die vooraf aan elk gesprek gemaakt is maakte het mogelijk de antwoorden van de journalist te toetsen aan de daadwerkelijke praktijk van zijn of haar werk.

- Een korte chronologie –

Wat gebeurde er ook alweer in november 2004 en de maanden erna?

2 november 2004: Theo van Gogh wordt om 's ochtends 8:35 uur op de Linneasstraat in Amsterdam Oost neergeschoten. Mohammed B. pint na de moord twee brieven op het lichaam van de vermoorde filmmaker. Zoals later zou blijken is er één gericht aan VVD-politica Ayaan Hirsi Ali en de ander een open brief aan het Nederlandse volk met de titel 'in bloed gedoopt'. Mohammed B. vlucht het Oosterpark in waar hij in een schietgevecht belandt met de politie. Op de Mauritskade wordt hij in zijn been geschoten en naar het ziekenhuis afgevoerd. Twintigduizend demonstranten maken die avond herrie op de Dam tijdens een lawaaioprotest.

4 november: Brandstichting in een moskee in Utrecht. In een persconferentie van de ministers Donner en Remkes wordt de inhoud van de brief aan Hirsi Ali bekend gemaakt.

5 november: Minister Zalm van Financiën verklaart des gevraagd tegenover een groep journalisten 'de oorlog terug aan de radicale islam in Nederland'.

7 november: Pogingen tot brandstichting in moskeeën in Breda, Huizen, en Rotterdam. Oud EU-commissaris Frits Bolkestein vraagt steun Marokkaanse koning bij aanpak terroristen in Nederland.

8 november: Bomaanslag op islamitische basisschool Tariq Ibnoe Ziyad in Eindhoven.

9 november: Crematie Van Gogh. Islamitische basisschool Bedir in Uden brand tot de grond af. Op de muren staat in witte verf *Theo R.I.P.* gekalkt.

10 november: Urenlange belegering van woonhuis in de Antheunisstraat in het Haagse Laakkwartier. De straat wordt ontruimd en Jason W. en Ismael A. worden opgepakt. Een van hen gooit vlak voor de arrestatie en handgranaat naar de agenten. Verschillende leden van het arrestatieteam raken gewond, waarvan één ernstig. W. en A. zouden lid zijn van het vermeende terroristisch netwerk De Hofstadgroep, dat voornamelijk bestaat uit jonge geradicaliseerde Marokkanen.

20 november: Tilburgse imam Ahmad Salam weigert minister Verdonk een hand te geven. 'Met alle respect, maar ik mag een vrouw geen hand geven. Dat mag niet van de islam.' Het incident zorgt voor veel maatschappelijke en politieke consternatie.

21 november: Verbroederingsconcert op het Museumplein in Amsterdam

22 november: Brandbom in Haagse moskee

23 november: De bekeerde moslim Adul-Jabber van der Ven zegt bij Andries Knevel in 'Het elfde uur' van de EO dat hij hoopt dat Kamerlid Geert Wilders snel zal sterven. Hij voegt er aan toe dat hij niet hoopt dat Wilders wordt vermoord door een moslim.

24 november: Premier Balkenende neemt het eerste oranje polsbandje in ontvangst, dat uiting moeten geven aan respect en tolerantie. Hij koopt een hele doos voor zijn bewindslieden, maar niet iedereen wil er een dragen.

29 november: Rapper Ali B. wordt met de dood bedreigd. De foto van Mohammed B. wordt zonder balkje bij Opsporing Verzocht getoond.

24 februari 2005: Twaalf terreurverdachten van het Hofstadnetwerk staan voor de rechter, waaronder Samir A.

6 april: Samir A. wordt vrijgesproken van het voorbereiden van een aanslag.

22 juni: Nouredine el F. en zijn vrouw Soumaya S. worden met een doorgeladen machinegeweer opgepakt op het Amsterdamse station Lelylaan.

26 juli: Mohammed B., de moordenaar van Theo van Gogh, wordt veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf.

18 november: Het Haagse gerechtshof spreekt terreurverdachte Samir A. (19) in hoger beroep vrij van het voorbereiden van een aanslag. Het Hof twijfelt niet aan de terroristische intenties van A., maar de voorbereidingen waren in een 'zodanig pril stadium en zo onbeholpen en primitief' dat daarvan volgens de rechters geen reële dreiging uitging.

14 oktober: In Den Haag, Amsterdam en Almere worden zeven verdachten van terrorisme gearresteerd. Uit voorzorg zijn het Binnenhof en de gebouwen van de ministeries van Binnenlandse Zaken en Justitie en van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) extra beveiligd.

5 december: Begin van de rechtzaak van de veertien vermeende leden van de Hofstadgroep

Hoofdstuk 1. Van waakhond tot bruggenbouwer

Journalisten zijn bijzonder gehecht aan hun rol als neutrale buitenstaander² en als waakhond van de sociale orde en het democratisch gehalte van onze samenleving³. Ook het publiek leest de krant en kijkt televisie in de overtuiging - hoewel in steeds mindere mate - dat wat zij lezen en zien een betrouwbare weergave van de werkelijkheid is.⁴ Dat die neutraliteit een illusie is, laten verschillende onderzoeken duidelijk zien. Een journalist maakt, net als ieder ander, gebruik van *frames* en *repertoires* (of taakopvattingen) om de werkelijkheid te ordenen, te begrijpen en te interpreteren.

Media bepalen voor een deel wat er nieuws is (*agenda setting*), hoe belangrijk wij dat nieuws moeten vinden (*priming*) en hoe we het nieuws moeten interpreteren (*framing*). In alledrie deze fasen speelt de journalist zelf een rol. Frames weerspiegelen de visie van de journalist op gebeurtenissen en het perspectief waarbinnen ze geïnterpreteerd kunnen worden. Persoonlijke opvattingen over goed en slecht, over problemen, oplossingen en taboes hebben dus - vaak niet eens bewust - invloed op de manier waarop de journalist zijn of haar werk doet. Uit onderzoek door tekstwetenschapper Teun van Dijk (1988) blijkt dat het nieuws vooral de waarden van de blanke, westerse man weergeeft. In een eerder boek⁵ noemt hij de berichtgeving over migranten in de Nederlandse media zelfs structureel racistisch.

Media spelen een centrale rol bij het ontstaan van beelden over minderheidsgroepen bij het publiek.⁶ Deze beeldvorming is overwegend negatief. Communicatiewetenschapper Mark Deuze (2002) geeft drie verklaringen voor deze eenzijdige berichtgeving over allochtonen. Ten eerste hebben Nederlandse journalisten weinig kennis over andere culturen. In journalistieke opleidingen is weinig tot geen aandacht voor de multiculturele samenleving. Bovendien heeft de gemiddelde journalist weinig ervaringskennis van allochtonen. Het bronnennetwerk dat gebruikt wordt is elitair en dus 'wit'. Bij berichtgeving over allochtonen ervaren journalisten vaak een hoge drempel om persoonlijk contact te zoeken met deze bevolkingsgroepen. De tweede oorzaak voor de eenzijdige berichtgeving over allochtonen zoekt Deuze in de samenstelling van redacties. Hoewel het percentage journalisten van buitenlandse afkomst overeenkomt met het percentage hoogopgeleiden binnen deze groep (ervan uitgaande dat journalisten meestal hoog opgeleid zijn), namelijk 3 procent, is dit niet representatief voor het percentage allochtonen in de maatschappij (in de grote steden oplopend tot 50 procent). Als laatste oorzaak noemt Deuze de illusie van neutraliteit bij journalisten. Journalisten zijn zich niet bewust zijn van het gekleurde perspectief van waaruit ze schrijven. In de praktijk blijkt dat de berichtgeving over allochtonen alles behalve kleurloos is. Allochtonen komen vooral negatief in het nieuws en bovendien worden ze gedepersonaliseerd. Dat laatste heeft als gevolg dat er in 'wij', als individuele Nederlander, en 'zij', als homogene groep, gesproken wordt.

In hun onderzoek naar nieuwsfactoren laten de communicatiewetenschappers Galtung en Ruge (1970) zien dat nieuwsberichten eenduidig en helder moeten zijn. Het publiek wil

² Nico Drok, *Civiele journalistiek, het belang van de professie voor het publieke domein*, uit: Bardoel c.s., *Journalistieke cultuur in Nederland*, 2002, p376

³ Deuze, M., *Journalisten*, Hoofdstuk III uit: *Wat is journalistiek*, 2004

⁴ Jan Wieten, *Srebrenica en de journalistiek*, 2002, p10

⁵ 1983, in: Deuze, M., *Gekleurd nieuws, journalistiek voor de multiculturele samenleving*, uit: Bardoel c.s., *Journalistieke cultuur in Nederland*, 2002, p451

⁶ Sterk, G., *Allochtonen en de media, journalistiek in de multiculturele samenleving*, 2000

geen complexe boodschappen. Wanneer consequent over ‘wij’ en ‘zij’ gesproken wordt, en ‘zij’ daarin een homogene groep vormen, is het onmogelijk diversiteit onder allochtonen te (h)erkennen. Een mogelijk gevolg hiervan is bijvoorbeeld dat gematigde moslims minder aan bod komen in de media. Moslims vormen immers, binnen dit ‘wij-zij’ denken, een homogene groep. ‘Ze’ denken allemaal hetzelfde en *kunnen* dus helemaal niet gematigd zijn (kijk maar naar de terreuraanvallen, of de onderdrukking van vrouwen). Het gevolg kan een diepgeworteld wantrouwen ten opzichte van gematigde geluiden zijn (‘ik ben benieuwd of ze dit ook zeggen als ‘ze’ onder elkaar zijn’).

1.1 Repertoires

Naast frames, die werken als interpretatiekaders voor gebeurtenissen, hebben journalisten ook opvattingen over de rol die zij zelf, als journalist, in de maatschappij zouden (moeten) vervullen. Deze repertoires sturen de journalist in de manier waarop de realiteit waargenomen wordt en de keuzen die vervolgens gemaakt worden ten aanzien van onderwerpen, bronnen en invalshoeken.⁷ Journalisten zien zichzelf bijvoorbeeld als ‘waakhond’ (ten opzichte van de politiek), of ‘opvoeder’ (van het publiek). Repertoires zijn niet altijd expliciet en bovendien hanteren journalisten vaak verschillende, inconsistente opvattingen over hoe zij hun werk (moeten) doen. Uit onderzoek dat Andra Leurdijk (1999) en Mark Deuze (2000) deden onder journalisten en de multiculturele samenleving, blijkt dat journalisten heel verschillend invulling en betekenis geven aan hun taak als journalist. De manier waarop journalisten praten over de multiculturele samenleving - inclusief de rol die zij zichzelf als journalist daarin toedichten - komt tot uiting in de repertoires die zij gebruiken. Repertoires maken zichtbaar hoe divers overwegingen in de journalistieke praktijk kunnen zijn en welke veronderstellingen daaraan ten grondslag liggen.⁸

Hoewel Leurdijk en Deuze hun repertoires verschillend benoemen, is er veel onderlinge overlap. De manier waarop Leurdijk haar repertoires definieert zijn wel beter afgebakend en dus beter bruikbaar voor een analyse als deze. Toch zullen ook de repertoires van Deuze gebruikt worden. Alléén de taakopvattingen van Leurdijk gebruiken zou niet volledig zijn, omdat Deuze enkele kenmerken omschrijft die Leurdijk laat liggen. In de meeste gevallen zijn de repertoires van beiden met elkaar te vergelijken, of lopen ze (gedeeltelijk) in elkaar over.

Repertoires Leurdijk

Andra Leurdijk onderscheidt in de berichtgeving over de multiculturele samenleving vier repertoires: registreren, voorlichten en vooroordeel bestrijden, taboes doorbreken en confronteren en integreren.

Journalisten die het repertoire *registreren* hanteren, vinden dat ze in het registreren van de maatschappelijke werkelijkheid zo neutraal mogelijk moeten blijven. Oordeelvorming wordt aan het publiek overgelaten. De argumenten van dit repertoire sluiten aan bij de dominante beroepsopvatting onder journalisten, namelijk die van neutrale en objectieve buitenstaander. Voor de maatschappelijke effecten van berichtgeving heeft de journalist volgens deze opvatting geen verantwoordelijkheid. Hij is immers slechts de boodschapper. De eigen rol in de constructie van de werkelijkheid wordt hiermee ontkend.

Bij *voorlichten en vooroordeel bestrijden* heeft de journalist wel degelijk een actieve rol. Naast het registreren van gebeurtenissen heeft de journalist een rol als voorlichter en

⁷ Oostijen, V., *Het journalistieke debat over multiculturalisme*, 2003, p 23

⁸ Leurdijk, A., 1999

opvoeder. De journalist is er van overtuigd dat berichtgeving een (negatief) effect kan hebben op de beeldvorming over minderheden. Journalisten die dit repertoire hanteren zien het als hun taak om het gebrek aan kennis over minderheidsgroepen bij autochtonen op te heffen. Vooroordelen moeten bestreden, of in ieder geval niet opgewekt of bevestigd worden. Dit betekent dat de berichtgeving evenwichtig moet zijn. Er wordt naar gestreeft evenveel aandacht te hebben voor positief nieuws over allochtonen, zodat allochtonen niet alleen geassocieerd worden met criminaliteit, radicalisering, vrouwenonderdrukking en andere negatieve zaken.

Hier lijnrecht tegenover staat het repertoire *taboes doorbreken en confronteren*. De journalist heeft hier juist de rol van 'onthuller', of 'opponent'. Een journalist die dit repertoire hanteert vindt dat problemen rond de multiculturele samenleving veel te lang verhuuld zijn door een deken van politieke correctheid. Het schrijven over misstanden veroorzaakt een gevoel van bevrijding van dit taboe. Het is hun taak hun publiek te confronteren en de ogen te openen. Positieve verhalen over de multiculturele samenleving worden als politiek correct gezien.

Bij het laatste repertoire, *integreren*, zijn allochtonen voor de journalist een vanzelfsprekend onderdeel van de Nederlandse samenleving. Er wordt geen extra nadruk gelegd op (culturele, religieuze) verschillen. Allochtonen worden niet als groep, maar als individuen gezien. Uitvloeisel van dit repertoire is dat minderheden gevraagd worden om hun mening te geven over dingen die niets te maken hebben met hun positie als allochtoon.

Repertoires Deuze

Deuze onderscheidt de volgende vijf repertoires: ik doe gewoon mijn werk, wij versus zij, dit is de manier waarop we hier werken, problematisering en antiracisme.

Het repertoire *Ik doe gewoon mijn werk*, komt voor een deel overeen met het repertoire *registreren* van Leurdijk. Volgens deze taakopvatting hebben multiculturele onderwerpen geen speciale aandacht of aanpak nodig. Zij denken dat het werken met bronnen van andere culturele en/of religieuze achtergrond geen specifieke kennis of aanpak vereist. Ook bij dit repertoire wordt – net als bij Leurdijk – de eigen rol als journalist genegeerd. Het feit dat er vrijwel geen allochtone journalisten zijn wordt afgedaan als 'slechts een kwestie van tijd'.

Journalisten die het repertoire *wij versus zij* hanteren, schrijven over allochtonen in termen van 'zij'. Allochtonen worden als homogene groep gezien en daarmee gedepersonaliseerd. Journalisten die dit repertoire hanteren geven aan het moeilijk te vinden allochtonen te benaderen, ze ervaren deze gemeenschap als een gesloten bolwerk.

Bij *dit is de manier waarop we hier werken*, praten journalisten over de media in termen van een routematig systeem. Routine en gewoonte bepalen hierbij de journalistieke praktijk. Oostijen⁹ merkt terecht op dat bij dit repertoire het meer een rechtvaardiging of verdediging lijkt voor de manier waarop journalisten werken, dan een duidelijke opvatting over de multiculturele samenleving.

Bij *problematisering* worden alleen negatieve berichten als nieuws gezien. Nieuws is pas nieuws als er iets fout gaat. Journalisten die dit repertoire hanteren vinden de multiculturele samenleving mislukt en associëren multiculturalisme alleen met de problemen die daarmee samenhangen (criminaliteit, vrouwenonderdrukking, slechte integratie, enz.)

De journalist met het *anti-racisme* repertoire ziet het als een uitdaging om over multiculturele onderwerpen te schrijven, omdat de rol van neutrale verslaggever soms in strijd kan zijn met anti-racistische berichtgeving. Deze journalisten zijn extra alert op stigmatiserend woordgebruik, stereotyperingen en het onevenwichtig weergeven van

⁹ Oostijen, V., 2003, p.28

minderheidsgroepen. Volgens Deuze kan dit repertoire een welkome aanvulling zijn voor de 'ik doe gewoon mijn werk' houding, doordat de journalist meer kritisch naar zijn eigen werkwijze kijkt.

Tijdens de interviews met respondenten en interpretatie van hun antwoorden is uitgegaan van de volgende kenmerken per repertoire:

Repertoires Leurdijk

Type	Kenmerken
1. <i>Registreren</i>	- Neutrale berichtgeving - Oordeel wordt overgelaten aan publiek - Journalist heeft geen verantwoordelijkheid voor effecten van berichtgeving (is slechts boodschapper) - Ontkenning rol journalist in constructie werkelijkheid
2. <i>Voorlichten en vooroordeel bestrijden</i>	- Actieve rol van journalist in constructie werkelijkheid - Taak journalist is opvoeden en voorlichten van het publiek - Berichtgeving heeft invloed op beeldvorming - Journalist moet vooroordelen bestrijden
3. <i>Taboes doorbreken en confronteren</i>	- Journalist is onthuller en 'opponent' - Positieve verhalen over allochtonen (moslims) zijn politiek correct - Multiculturele samenleving is mislukt
4. <i>Integreren</i>	- Allochtonen vormen een vanzelfsprekend onderdeel van de Nederlandse samenleving - Allochtonen worden als individu en niet als groep gezien.

Repertoires Deuze

Type	Kenmerken
1. <i>Ik doe gewoon mijn werk</i> (vergelijkbaar met <i>registreren</i> van Leurdijk)	- Eigen rol journalist in maatschappelijke ontwikkelingen ontkent - Er is geen specifieke kennis nodig voor het schrijven over minderheidsgroepen
2. <i>Anti-rascisme</i> (gedeeltelijk vergelijkbaar met <i>voorlichten en vooroordeel bestrijden</i> van Leurdijk)	- Journalist ziet het als een uitdaging om over multiculturele onderwerpen te schrijven

	- Journalist is extra alert op stigmatiserend woordgebruik, stereotyperingen en onevenwichtige berichtgeving - Hoge mate van zelfreflectie
3. <i>Wij versus zij</i> (gedeeltelijk vergelijkbaar met <i>taboes doorbreken en confronteren</i> van Leurdijk)	- Allochtonen worden beschreven als homogene groep - Journalist vindt het moeilijk allochtonen te benaderen, ervaart deze gemeenschappen als gesloten bolwerk
4. <i>Problematiseren</i> (gedeeltelijk vergelijkbaar met <i>taboes doorbreken en confronteren</i> van Leurdijk)	- Alleen slecht nieuws is nieuws - Multiculturele samenleving valt samen met het defect daarvan.
5. <i>Dit is de manier waarop we hier werken</i>	- Routine en gewoonte bepalen journalistieke praktijk - Geen duidelijke opvatting multiculturele samenleving

In de analyse van interviews in hoofdstuk 3 zullen de antwoorden van de respondenten aan bovenstaande kenmerken getoetst worden. Er zal gekeken worden of in het jaar na de moord op Van Gogh een verschuiving is te zien in de taakopvatting van deze journalisten.

1.2 Zelfreflectie en zelfcensuur

Journalisten staan er niet om bekend dat ze kritisch naar hun eigen werk (kunnen of willen) kijken. Dit is voor een deel te verklaren doordat repertoires en frames niet bewust zijn. Hierdoor is het voor veel journalisten makkelijk zichzelf te zien als de objectieve, neutrale buitenstaander die zich houdt aan de klassieke mores van het vak.

De Amsterdamse politicologen Hajer en Uitermark waren dan ook verbaast toen uit hun onderzoek naar de berichtgeving na de moord op Van Gogh bleek dat de media in staat waren hun eigen berichtgeving aan een kritische blik te onderwerpen. “Ik vond het opmerkelijk dat er ook aandacht was voor de rol van de media zelf. Of ze meedeed aan een wij-zij-discussie”, zei Hajer in verschillende interviews in de week dat het onderzoek gepubliceerd werd.

Ook journalisten laten zich beïnvloeden door hun omgeving en schokkende maatschappelijke gebeurtenissen, zoals de moord op Van Gogh. Het beeld van een journalist als een baken van continuïteit en neutraliteit klopt daarom vaak niet. Dat blijkt uit het onderzoek van Robert Nieuwland. In zijn masterscriptie *Zelfcensuur en islamitisch fundamentalisme* (2005)¹⁰, laat hij zien dat er door journalisten na de moord op Van Gogh meer zelfcensuur wordt toegepast. Hij concludeert dat het islamitisch extremisme weliswaar nog geen echte bedreiging vormt voor de persvrijheid, maar dat het woordje ‘nog’ hem wel zorgen baart. Uit onderzoek van de journalistenbond NVJ blijkt immers dat steeds meer journalisten zich bedreigd voelen. Deze angst is echter (nog) niet zo groot dat het concrete gevolgen heeft voor de kwaliteit en onafhankelijkheid van de berichtgeving, aldus Nieuwland.

¹⁰ Robert Nieuwland vermeldt nergens in zijn verhandeling de universiteit of faculteit waar hij deze scriptie geschreven heeft. Dit was helaas ook via andere wegen niet te achterhalen.

Uit zijn inhoudelijke krantenanalyse blijkt dat er na de moord veel méér over moslimterreur geschreven is – een term die overigens door oud-hoofdredacteur van *De Journalist* Piet Hagen als ‘dubieus, stigmatiserend en strikt genomen onjuist’ wordt omschreven.¹¹

Dat de media sinds de moord op Van Gogh veel meer aandacht geeft aan de islam en terrorisme, is geen verrassende uitkomst. Het was de eerste op de islam geïnspireerde aanlag in Nederland en het is dus logisch dat de media zich hiermee bezig hield. De enorme aandacht voor alles wat met radicalisering en terrorisme te maken heeft, kan er echter wel voor zorgen dat de angst onder niet-moslims voor de islam toeneemt. Het maatschappelijke debat verhardt, de polarisering tussen bevolkingsgroepen neemt toe, wat vervolgens weer een van de mogelijke oorzaken kan zijn van een verdere radicalisering onder moslimjongeren. Over de hele wereld worden met steeds grotere regelmaat aanslagen gepleegd en na elke aanslag groeit de kloof tussen bevolkingsgroepen. Dit lijkt op een vicieuze cirkel en door de constante stroom aan berichtgeving in de media lijkt het alsof de media aan deze wijder wordende kloof bijdraagt. Toch blijkt uit zowel de inhoudanalyse van Hager & Uitermark als die van Nieuwland dat dit niet het geval is.

¹¹ Hagen, P., Begrippen als ‘moslimterreur’ stigmatiserend, in: NRC Handelsblad, 5 augustus 2005.

Hoofdstuk 2: Casestudies: journalistieke taakverschuivingen sinds de moord op Van Gogh

Niet alleen door buitenstaanders wordt vaak gesproken over ‘de’ media. Journalisten zelf nemen vaak de klassieke beroepsopvatting als ijkpunt in het beschrijven zichzelf en hun werkomgeving. Ze gaan daarbij voorbij aan de diversiteit aan opvattingen, meningen en overtuigingen van zichzelf en de collega’s om hen heen. Uit de verschillende interviews die in het kader van dit onderzoek gehouden zijn, is des te meer duidelijk geworden hoe verschillend journalisten over hun vak denken.

Twee dingen vielen extra op bij dit onderzoek. Ten eerste vergde het bij elk interview wat doorvraagwerk, voordat de journalist voor zichzelf kon toegeven dat de klassieke beroepsopvatting onder journalisten in ieder geval gedeeltelijk een theoretische constructie is. Vrijwel allemaal zagen ze zichzelf aanvankelijk in termen van deze klassieke beroepsopvatting: neutraal, het oordeel overlatend aan de lezer, zo veel mogelijk objectief en niet beïnvloedbaar door maatschappelijke factoren. Naarmate het gesprek vorderde erkende de meeste hun eigen - subjectieve - rol als journalist in de constructie van de werkelijkheid. De verschillen in taakopvattingen bij de respondenten kwam toen pas goed naar voren.

Het tweede dat opvalt, is dat de diversiteit in taakopvattingen niet per se terug te zien is in de berichtgeving zelf. Verschillende repertoires kunnen soms tot eenzelfde soort verslaggeving leiden en zijn slechts te herkennen in de kleine details én in gesprekken met de journalisten zelf.

Inhoudsanalyse: methoden van onderzoek

In het komende hoofdstuk komen alle respondenten aan het woord over hun (eventueel verschuivende) beroepsopvattingen. Voorafgaand aan elk interview is een korte inhoudsanalyse gemaakt van de artikelen of programma’s die de respondent gemaakt heeft. Alleen bij *Metro* is dit niet gedaan. *Metro* heeft geen online archief beschikbaar en de artikelen zijn ook niet opgenomen in de database lexis nexus.

In het jaar na de moord op Van Gogh is er veel meer bericht over de islam, moslims en radicalisering dat het jaar vóór de moord. Robert Nieuwland turfde voor zijn scriptie slechts de artikelen in het *NRC Handelsblad* en de *Volkskrant*, maar er is geen reden aan te nemen dat zijn conclusie niet voor andere kranten geldt. Zoeken op de termen moslimterrorisme, moslimterreur, jihad, sharia, radicalisering, islamitisch, islam en moslim resulteerde – op het trefwoord ‘moslim’ na – in een sterke toename in het gebruik van deze termen in artikelen na de moord op Van Gogh.

In de door Nieuwland geanalyseerde artikelen worden minder islam gerelateerde woorden in de koppen gebruikt, is er meer aandacht voor een inhoudelijke uitleg over de islam, is er meer evenwicht in de verslaggeving door deze uitleg en is het woordgebruik en toon verschoven van kritisch naar meer verdedigend ten opzichte van de islam. Zijn voorzichtige conclusie is dat “er in de drie maanden na de moord voorzichtiger is omgesprongen met de berichtgeving over de islam, diens fundamentalisme en de moslimgemeenschap”.(p.28)

In de inhoudsanalyse in deze beschouwing is gekeken naar de volgende kenmerken in de berichtgeving die zouden kunnen duiden op een repertoire bij de journalist

Bronnen: De keuze van bronnen kunnen duiden op de achterliggende taakopvatting van de journalist. Worden alleen radicale of orthodoxe moslims aan het woord gelaten (alleen negatieve kant belichten, *problematiseren*, *taboes doorbreken*), is er veel aandacht voor ‘gewone’ en gematigde moslims (*voorlichten*, *voorlichten en vooroordeel bestrijden*) en

wordt er gebruikt gemaakt van geïnstitutionaliseerde moslimsbronnen (vertegenwoordigers van organisaties en moskeeën) of heeft de journalist toegang tot de gemeenschap zelf (*integreren, vooroordeel bestrijden*).

Woordkeuze en toon: Ook woordkeuze kan veel zeggen over de repertoires die gehanteerd worden door de journalist. Wordt er in het artikel of programma bijvoorbeeld stelselmatig een link gelegd tussen de islam en terrorisme, dat kan dat duiden op het repertoire *problematiseren* of *taboe doorbreken en confronteren*. Woorden en formuleringen kunnen stigmatiserend zijn als relevante feiten verdraaid, verfraaid of weggelaten worden en dit resulteert in een negatief beeld van de werkelijkheid. Dit gebeurt bijvoorbeeld wanneer er geen onderscheid gemaakt wordt tussen moslims en zij beschreven worden als een homogene groep ('de moslims').

Onderwerpkeuze: de keuze voor een onderwerp kan impliciet al de boodschap van de journalist zijn. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer één onderwerp overmatig veel aandacht krijgt. Dit zou gezegd kunnen worden over manier waarop NOVA zich vastgebeten heeft in de radicale uitingen in moskeeën. Ook de mate waarin inhoudelijk over de islam wordt gesproken kan duiden op repertoires. Het ontbreken van uitleg over de islam kan wijzen op angst voor het onbekende terrein waaraan men zijn vingers niet wil branden (*wij vs zij*). Veel uitleg over termen en religieuze gebruiken in de islam kan daarentegen wijzen op een poging de angst voor het onbekende bij niet-moslim lezers weg te nemen.

Over het algemeen kan geconcludeerd worden dat berichtgeving in de onderzochte media neutraal en registrerend van toon zijn. Het is erg afhankelijk per medium of er aandacht is voor moslims buiten het harde nieuws om. *Het GPD* en *Metro* richten zich voornamelijk op de feitelijke ontwikkelingen, zoals processen, terreurdreiging, ontruiming en arrestaties. Andere kranten investeren meer in eigen reportages, achtergrondverhalen en analyses en creëren daarmee ook de ruimte voor verhalen die niet direct aan het harde nieuws verbonden zijn. Duidelijk is dat vrijwel iedereen zijn best heeft gedaan om na de moord op Van Gogh de lezer of kijker nog meer en beter te informeren over de islamitische gemeenschap. Op *NOVA* na is geen enkel medium confronterend of taboedoorbrekend te werk gegaan.

De respondenten in dit onderzoek zijn:

1. Frank Hendrickx werkt sinds 1998 bij de *Gemeentelijke Pers Diensten (GPD)* in Den Haag. Hij werkte achtereenvolgens als redacteur economie, als correspondent in Rusland en de laatste anderhalf jaar als algemeen politiek redacteur met de portefeuille Verdonk/Vreemdelingenzaken en terrorisme.
2. Loes de Fauwe werkt sinds 1979 voor *Het Parool*. Ze werkte merendeels als algemeen verslaggever, met een korte tussenperiode als chef.
3. Mirjam Bartelsman werkt sinds 1980 voor verschillende actualiteitenprogramma's, waaronder *Zembla*. De afgelopen 3,5 jaar werkt ze als redacteur voor *NOVA*, waarbij ze vooral reportages maakt over de multiculturele samenleving.
4. Rutger Huizenga is sinds drie jaar coördinerend eindredacteur van het gratis dagblad *Metro*. Deze krant was de laatste werkgever van Theo van Gogh, die ruim twee jaar een wekelijkse column had in *Metro*. Er is geen inhoudsanalyse gemaakt van *Metro*, omdat er geen online archief is.
5. Janny Groen werkt ruim 25 jaar voor *de Volkskrant*. Ze werkte onder andere als correspondent in Afrika en de Verenigde Staten, waar ze veel schreef over botsende bevolkingsgroepen in multiculturele samenlevingen. Sinds de moord op Van Gogh vormt ze samen met vaste collega Annieke Kranenburg het 'radicaliseringsteam' van

de *Volkskrant*. Zij zijn volledig vrijgesteld van andere onderwerpen en hebben een unieke toegang tot bronnen dicht bij het Hofstadnetwerk.

6. Annelieke Dijkstra werkt negen jaar bij het *Algemeen Dagblad*, waarvan de laatste 3,5 jaar op de redactie Binnenland. Sinds vorig jaar november maakt ze deel uit van het 'terroorteam'. Samen met een collega is zij grotendeels vrijgesteld van andere onderwerpen.
7. Kustaw Bessems werkt zes jaar als binnenland verslaggever bij *Trouw*. Sinds de aanslagen in New York heeft hij de portefeuille terrorisme en integratie. Bessems won onlangs de Gouden Pen - een prijs voor jong journalistiek talent - voor een serie reportages die hij schreef over het denken en handelen van moslims in Nederland. Volgens de jury legde hij in zijn werk "met een uniek vermogen bloot wat er in de wereld van de Nederlandse moslims leeft".
8. Kees Boonman is sinds vier jaar eindredacteur bij *Netwerk* van de KRO. Daarvoor was hij tussen 1987 en 2003 verslaggever bij het *NOS Journaal*. De actualiteiten rubriek Netwerk – dat op moment van schrijven een onzekere toekomst heeft – won vorig jaar een internationale Emmy Award voor een documentaire over Beslan.

2.1 Gemeentelijke Pers Diensten (GPD)

Inhoudsanalyse: *Neutraal met een licht ironische ondertoon*

De GPD levert kopij aan zestien regionale kranten door het hele land. De toon van de aangeleverde artikelen is dus gedwongen neutraal, zodat het in al deze kranten past. Toch heeft Frank Hendrickx – samen met zijn vaste collega Ferdi Schroot - wel een eigen stijl: registrerend en neutraal, maar wel met een licht ironische ondertoon. Zo is duidelijk dat hij de beweringen van het OM en de AIVD niet altijd even serieus neemt. Hij legt in veel artikelen de nadruk op het amateurisme van de Hofstadgroep, die hij afschildert als een stelletje puberale sukkels die 'terroristje spelen'. In sommige artikelen laat hij zijn verontwaardiging over het gebeurde weer wel blijken, zoals na de tweede vrijspraak van Samir A. Het artikel 'Waarom kiezen ze voor het paradijs?' (o.a. in *Het Parool*, 1 oktober 2005) is het enige dat confronterend in taalgebruik is. Hij noemt de vrouwen rond de Hofstadgroep 'de amazones van Allah' en waarschuwt dat 'de rondelaars van de jihad op de loer liggen'. Hoewel er dus accentverschillen zijn, lijken de journalisten overwegend de repertoires *registreren* van Leurdijk, of *ik doe gewoon mijn werk* van Deuze te hanteren.

Interview: "Ik wilde geen paniek zaaien"

Volgens Frank Hendrickx is de belangrijkste taak van elke journalist om heel sec te berichten over wat er is gebeurd. "Ik vond dat sommige kranten na de moord op Van Gogh te snel probeerde te begrijpen wat er achter zat, door bijvoorbeeld naar het geboortedorp van de ouders van Mohammed B. te gaan. Ik vind dat niet de taak van een journalist.

"Ook vind ik het niet nodig om opeens aparte artikelen te schrijven over gematigde moslims. Ik schrijf alleen over de extremistische islam, maar zeg er niet telkens bij dat het om een kleine groep gaat. Dat ontgaat de lezer toch. Een journalist moet de feiten waarover hij schrijft op een evenwichtige manier presenteren, maar hij moet niets verdoezelen om bepaalde maatschappelijke effecten te voorkomen. Dat is niet zijn taak."

Uit het bovenstaande blijkt dat Frank Hendrickx grotendeels past bij het repertoire *registreren* hanteert. Hij vindt het de belangrijkste taak van een journalist om heel afstandelijk over de gebeurtenissen te schrijven. Oordeelvorming wordt aan het publiek overgelaten. De

journalist is in zijn visie niet verantwoordelijk voor de gevolgen van berichtgeving. Zijn redenering heeft iets dubbels: een journalist moet evenwichtig schrijven over een onderwerp, maar tegelijkertijd vindt hij het niet nodig te benadrukken dat de extremisten slechts een kleine groep representeren binnen de islamitische gemeenschap. Dat roept de vraag op hoe evenwichtig een artikel is wanneer deze cruciale informatie achterwege gelaten wordt.

Hendrickx geeft zelf aan dat hij op details anders is gaan werken sinds 2 november 2004. In de loop van afgelopen jaar is hij de informatie van de AIVD en het OM niet meer klakkeloos gaan overnemen. Volgens hem is de aandacht voor terrorisme in ons land te ver doorgesloten. Journalisten hebben als taak daar niet aan mee te doen.

“Ik wilde geen paniek zaaien”, antwoordt hij dan ook op de vraag waarom hij over bepaalde insinuaties rond de Hofstadgroep niet geschreven heeft. Daarmee geeft hij aan – in tegenstelling tot zijn eerdere bewering dat een journalist voor de gevolgen van berichtgeving geen verantwoording draagt – dat hij wel degelijk een maatschappelijke verantwoording voelt. “Voor de moord op van Gogh had ik waarschijnlijk niet dezelfde afweging gemaakt, maar de maatschappelijke gevolgen zijn nu groter. In het begin ging ik nog mee in de hysterie rond terrorisme, maar op een gegeven moment vond ik de berichten van het OM en de opsporingsdiensten steeds absurder worden. Ze zijn doorgeslagen in hun aandacht voor dit probleem. Ik neem nu veel meer afstand van de dingen die ze naar buiten brengen. Ze doen net alsof de Hofstadgroep een geoliede machine is, maar ik lach me soms rot als ik de strafdossiers doorblader.”

Hendrickx doelt hierbij onder andere op de aanhoudende stroom berichten vanuit het OM en de AIVD. Zo was er bijvoorbeeld de suggestie dat er in de Marianne Philipsstraat, het huis van Mohammed B., ‘geoefend’ zou zijn op een schaap. “Het enige bewijs wat ze hadden waren een paar druppels schapenbloed. Veel kranten en televisieprogramma’s hebben het toch overgenomen.”

Ook houdt Hendrickx nu meer rekening met wat al die negatieve berichtgeving voor ‘gewone’ moslims betekent. “Ik wil de boel niet ophitsen. Bij het schrijven heb ik een Marokkaanse vriend van mijn broer in gedachten. Als ik schrijf denk ik: hoe zou die jongen dit stuk ervaren? Qua inhoud maakt dat geen verschil, maar in woordgebruik en toon houd ik er sinds de moord meer rekening mee wat de effecten kunnen zijn.

Concluderend kan gesteld worden dat Hendrickx zich nu bewuster is van de effecten van zijn stukken, meer zelfreflectie toepast en rekening houdt met stigmatiserend woordgebruik en toon van zijn artikelen. Hij is daarmee van het repertoire *registreren* (of: *ik doe gewoon mijn werk*) opgeschoven richting het repertoire *anti-racisme*.

2.2 Het Parool

Inhoudsanalyse: *‘Gewone Marokkanen’ krijgen de ruimte*

Van alle kranten en televisieprogramma’s die in dit onderzoek zijn meegenomen, heeft *Het Parool* verreweg de meeste aandacht voor wat gemakshalve maar ‘gewone’ Marokkanen genoemd kan worden. In januari 2005 - Amsterdam is extra opgeschrikt door het doodrijden van een Marokkaanse tasjesdief en de maatschappelijke reactie daarop - starten Loes de Fauwe en arabist Arthur van Amerongen de serie *Kasba* (letterlijk: vesting of handelswijk). In de zevendelige serie vragen zij zich hardop af ‘hoe leuk het nog is om Marokkaan in Nederland te zijn’. Een antwoord op die vraag zoeken ze in gesprekken met een Marokkaanse pedagoog, schrijver, cabaretier en een acteur én door in Marokko te zoeken naar de culturele en religieuze wortels van Marokkaanse Amsterdammers.

In de slotaflevering stond te lezen:

“In onze serie kwamen voor de verandering alleen maar goede Marokkanen aan het woord. Daar zijn we genoeg van in Nederland, alleen zie je ze zelden in de media.” (19 maart 2005)

Maar ook:

{...} “Daarom was deze serie ook te lezen op de bij Marokkanen zeer populaire site Maroc.nl, in de hoop enige feedback te krijgen {...} maar de reacties waren mondjesmaat. Een wezenlijk probleem van Marokkanen is dat ze kankeren, kankeren en nog eens kankeren – echte Amsterdammers – maar niet thuis geven als het er echt op aankomt.” (19 maart 2005)

Deze twee citaten zijn typerend voor de schrijfstijl van Loes de Fauwe: ze lijkt Marokkanen als ‘gewone’ stadsgenoten te zien die dus ook niet anders (bijvoorbeeld minder kritisch) dan anderen benaderd moeten worden. Een paar maanden voor de moord ging ze (als eerste, ander kranten volgde haar voorbeeld) een dag in een burka over straat. Ook schreef ze de serie ‘Respect’, over homo’s, ouderen en vrouwen die last hadden van ‘kutmarokkanen’. Stuk voor stuk vreselijke verhalen, die niet bepaald bijdragen aan het positieve imago van Marokkanen. Maar daar lijkt De Fauwe zich niet mee bezig te houden.

Als er iets aan de hand is met Marokkaanse rotjochies, dient daar over geschreven te worden. Maar ook als er te weinig aandacht is voor al die Marokkanen die het prima doen. Wat dat betreft past ze het beste bij het *integratie repertoire* van Leurdijk. Toch hangen de stukken soms ook tegen het repertoire *vooroordeel bestrijden en voorlichten* aan, omdat ze meer dan eens actief tegen de heersende beeldvorming ingaat.

Interview: “Het werd gewoon onfatsoenlijk”

In haar artikelen over Marokkanen en andere moslimgemeenschappen maakt Loes de Fauwe geen onderscheid tussen deze en niet-moslim onderwerpen. Voor haar zijn allochtonen zo langzamerhand een vanzelfsprekend onderdeel van de Nederlandse samenleving. Het feit dat ze niet “geïnteresseerd is in religie, maar in mensen”, wijst er op dat ze Marokkanen, Arabieren en Turken niet als één groep (namelijk moslims), maar als individuen ziet. Dat past bij het repertoire *integreren*. “Het zijn gewoon Amsterdammers met een andere achtergrond”, zegt ze meerdere malen nadrukkelijk. “We komen er langzaam met zijn allen achter dat ‘zij’ niet zo veel anders zijn dan ‘wij’. De diversiteit onder Marokkanen heb ik in kaart willen brengen. Niet omdat ik opeens zo’n groot hart voor moslims had, maar omdat ik vond dat er te eenzijdig over hen werd geschreven. Het werd gewoon onfatsoenlijk hoe ze werden afgeschilderd. Als ik al een missie heb, is het een missie van het gezonde verstand.

“En ik ben er zo veel leukerds tegen gekomen. Het was ook helemaal niet moeilijk om ze te benaderen, als je ze maar met een open houding tegemoet treedt. Het Arabische leven in de stad bruist en bestaat uit zo veel meer dan dat treurige beeld van fanaten dat door de media wordt geschetst. Niet dat je moet negeren wat er aan de hand is. Natúúrlijk moet je schrijven over radicalisering en terrorisme. Wij hebben er alleen voor gekozen om óók deze kant te belichten.

“Je sluit je ogen voor de realiteit”, krijg ik wel eens van collega’s bij andere kranten te horen. Maar dat is onzin. De serie *Kasba* was er nooit gekomen als we de serie *Respect* ook niet gemaakt hadden. Het was journalistiek verantwoord om de serie *Kasba* te maken, omdat de hele discussie over Marokkanen uit het lood geslagen was.

De Fauwe is zich na de moord op Van Gogh meer gaan verdiepen in de leefwereld van Arabieren en Marokkanen. Ze is de confrontatie aangegaan met haar eigen vooroordelen en

voelt het als haar taak als journalist om ook haar publiek hiermee te confronteren. Ze erkent hiermee de rol van journalisten in de beeldvorming over minderheden en vindt het de taak van zichzelf om het publiek kennis bij te brengen die deze beeldvorming (positief) kunnen beïnvloeden. Daarmee is ze opgeschoven richting het repertoire *voorlichten en vooroordeel bestrijden*. Belangrijk is om hier op te merken dat het niet haar *uitgangspunt* is om vooroordelen te bestrijden.

“Het is leuk om te spelen met beeldvorming en daar dwars tegenin te gaan. Toen de hele discussie speelde over imams ontstond het beeld dat het gevaarlijke radicale mannen met macht waren. Dan zoek ik een Turkse imam op die helemaal niet aan dat beeld voldoet en schets ik een allerliefst, rond kabouterdje dat zich door mij een standje laat geven omdat hij zo slecht Nederlands spreekt.

De Fauwe vindt dat journalisten zich niet bezig moeten houden met de effecten van berichtgeving. “Ik heb werkelijk nooit getwijfeld om iets wel of niet te publiceren omdat het een negatief effect zou kunnen hebben op de beeldvorming over Marokkanen. Alleen moet je durven niet klakkeloos in de hype mee te gaan. Neem een stapje terug en vraag je af: wat is hier nu eigenlijk aan de hand? Je moet je eigen vooroordelen kritisch kunnen bekijken. Soms voel ik me wel een beetje een juf die haar lezers aan het opvoeden is.”

Die opvoedende taak past wederom bij het repertoire *voorlichten en vooroordeel bestrijden*.

2.3 NOVA

Inhoudsanalyse: *Toonzetter in het debat over moslimterrorisme*

NOVA houdt zich meer dan andere actualiteitenprogramma's bezig met het 'dossier' radicale islam. In de drie jaar voor de moord maakte het programma 44 reportages over islamitisch fundamentalisme, in het ene jaar na de moord waren dat er even veel. *NOVA* maakt er geen geheim van zichzelf als autoriteit te beschouwen op dit onderwerp. De reportages die het programma maakt zijn vaak confronterend en taboedoorbrekend. Ze richten zich bijna volledig op de extremistische kant van de islam en het onthullen van misstanden in deze gesloten gemeenschap.

Een bekend voorbeeld van onthullingen in het programma zijn de preken in de als orthodox bekend staande moskeeën als de Al Taweed moskee in Amsterdam. Met verborgen apparatuur werden preken opgenomen die zeer schokkend waren voor leken en niet-moslims.

Er is iets voor te zeggen dat *NOVA* hiermee een te eenzijdig beeld schetst van moslims in ons land. Een Marokkaanse vrouw schreef eens een e-mail naar de redactie. Aanleiding was een socioloog in de studio die naar aanleiding van de moord op de conrector van het Terra College in Den Haag (januari 2004) beweerde dat “*zij* nu eenmaal een andere opvatting van respect hebben dan *wij*” (cursivering toegebracht, AV). De bewuste vrouw vond het nogal een bouite uitspraak en trok in de e-mail naar de redactie de autoriteit van het gezegde in twijfel. In een antwoord schreef *NOVA* dat {...} “zij zich genoodzaakt zien verslag te doen van de werkelijke problematiek rondom integratie, temeer omdat bepaalde politici en publicisten juist bezig zijn de problematiek te vergoelijken en te verbloemen.” {...}

Het volgende onderstreept bovenstaand standpunt van de redactie. In *De Leugen Regeert* van de VARA (11 februari 2005) verwijt Fransisco van Jole in zijn wekelijkse column dat *NOVA* angst zaait en zich voor het karretje van terroristen laat spannen. Aanleiding is een reportage over radicale uitingen op MSN-groepen op internet. *NOVA* reageert als een gebeten hond en overweegt zelfs een klacht bij de Raad voor de Journalistiek.

In een reactie schrijft de redactie: {...}“NOVA beschouwt zichzelf als gezaghebbend op het gebied van moslimterrorisme en aanverwante onderwerpen, een rol die ons niet altijd in dank wordt afgenomen.”{...}

Bij een televisieprogramma als *NOVA* werken verschillende mensen aan één reportage. Het is daarom lastig repertoires toe te kennen aan de afzonderlijke makers op basis van het eindproduct. In zijn algemeenheid is wel vast te stellen dat de items van *NOVA* vrijwel altijd confronterend en onthullend van aard zijn. Uit bovenstaande reacties van de redactie blijkt dat ze het als hun journalistieke taak zien om mistanden in de (multiculturele) samenleving bloot te leggen. Deze kenmerken passen bij de repertoires *taboes doorbreken en confronteren* (Leurdijk) en *problematiseren* (Deuze).

Interview: “*Het is te makkelijk om mee te huilen*”

“Ik doe niet aan zelfcensuur”, zegt verslaggever Mirjam Bartelsman stellig. “Juist nu, na de moord, moet je laten zien wat er speelt in de samenleving. Ik heb me nooit bedreigd gevoeld, ga gewoon door waar ik altijd al mee bezig ben: goede reportages maken. De dag van de moord is geen datum die impact heeft gehad op mijn manier van werken. Het heeft eerder bevestigd we met NOVA goed bezig waren.

Volgens Mirjam Bartelsman is het de taak van een journalist – zeker bij een programma als NOVA – om wat verborgen is zichtbaar te maken. Als het gaat om de multiculturele samenleving heeft ze een grote afkeer tegen politieke correctheid. “Als iets vooroordelen bevestigd is dat géén reden om het niet uit te zenden. We gaan niet geforceerd de diversiteit onder moslims in beeld brengen. Dat doen de Cohen-types al voor ons.

“Trouwens, de invloed van de media wordt schromelijk overdreven. Het is mode om de media van alles en nog wat de schuld te geven, maar dat is onzin. Je bent als journalist maar voor één ding verantwoordelijk: dat wat je zegt ook daadwerkelijk klopt. Voor de effecten van berichtgeving hoeven ze bij mij niet aan te kloppen, ik ben alleen de boodschapper. Het ‘wij-zij’-gevoel brengen we in beeld bij NOVA, maar wij hebben het niet gecreëerd. Wat mensen dagelijks meemaken heeft veel meer impact op beeldvorming.”

Bartelsman verzet zich tegen de politieke correctheid en misschien wel daardoor maakt ze juist reportages over islamitische groepen die onthullend en confronterend zijn: “Mijn gedrevenheid is wel om in alles wat ik maak iets bij te dragen aan maatschappelijke veranderingen. Om dat te bereiken moet je dingen durven open te breken.”

Positiever verhalen over allochtonen uitzenden, puur omdat ze het beeld over deze groepen evenwichtiger zou maken (en dus positiever), vind ze onzin. Sterker nog: Bartelsman zegt dat positieve verhalen – van welke aard dan ook – niet thuis horen in een programma als NOVA. Al deze kenmerken horen bij het repertoire *taboes doorbreken en confronteren* (Leurdijk). Dat laatste punt (alleen negatief nieuws is nieuws) hoort bij het repertoire *problematiseren* (Deuze).

Zowel de inhoudsanalyse als het interview laten zien dat deze taakopvatting door de moord op Theo van Gogh niet veranderd is. Bartelsman is eerder versterkt en bevestigd in haar taakopvatting en komt deze sterker naar voren in de resultaten van haar werk.

2.4 Metro

Inhoudsanalyse: *Weinig eigen nieuws*

Het gratis dagblad *Metro* was de laatste werkgever van Theo van Gogh. Ruim twee jaar schreef Van Gogh een wekelijkse column in de krant. Dat is lang, want meestal werd hij vanwege zijn provocerende columns al snel weggestuurd. Bij de redactie van *Metro* kwamen verschillende serieuze bedreigingen binnen. Eén eindredacteur is persoonlijk met de dood bedreigd. De krant hield de plek van de column ruim een jaar leeg. Sinds kort heeft Ebru Umar – die ook columnist was op de website *De Gezonde Roker* van Theo van Gogh – zijn plek ingenomen.

Hoewel het steeds meer wordt, heeft *Metro* nog steeds weinig eigen nieuws en ook geen verslaggever die gespecialiseerd is in de multiculturele samenleving of terrorisme. Er is toch voor gekozen om *Metro* op te nemen in dit onderzoek vanwege de bijzondere positie die deze krant – om bovenstaande redenen – heeft. Bovendien is *Metro* na de moord op Van Gogh meer eigen reportages gaan maken, bijvoorbeeld over het Suikerfeest en andere islamitische feestdagen. Dat is een opvallende vernieuwing, die wellicht iets te maken heeft met een verschuiving in taakopvatting.

Interview: “*Na bedreigingen denken we wel twee keer na*”

Metro was de laatste werkplek van Theo van Gogh. Dat geeft de krant een bijzondere positie, zegt eindredacteur Rutger Huizenga. “Het is een ongeschreven regel hier op de redactie dat alles wat met Van Gogh te maken heeft de krantenpagina’s haalt. We hebben de ruimte van zijn column een jaar lang leeg gelaten. Om hem te eren, maar ook om onze lezers er aan te blijven herinneren. Toen we een nieuwe columnist zochten, hebben we dat in nauw overleg met de familie en vrienden gedaan. Dat het Ebru Umar is geworden is geen toeval, zij komt ook uit zijn kamp.”

Voor *Metro* zijn allochtonen een belangrijke lezersdoelgroep. Van alle kranten wordt deze krant ook het meeste door allochtonen gelezen. Huizenga geeft aan dat de krant daarom bewust allochtonen betreft in de berichtgeving en niet alleen als het gaat om hun ‘moslim-zijn’. “Jonge Marokkanen en Turken willen ook gewoon het nieuwste mobieltje. Als we daar over schrijven vragen we vanzelfsprekend ook hun mening.” Dit kenmerkt iemand die het *integratie* repertoire hanteert. Toch is Huizenga niet meteen in te delen bij dit repertoire, omdat bovenstaande afweging vooral een *marketingtool* lijkt: uit het gesprek blijkt niet dat hij moslims als een vanzelfsprekend onderdeel van de Nederlandse maatschappij beschouwt.

De krant ontving zowel voor als na de moord doodsbedreigingen uit radicaal islamitische hoek. Daar is uiteraard veel over gesproken op de redactie. Huizenga concludeert terugkijkend dat de bedreigingen weinig invloed op de inhoud van de nieuwspagina’s hebben gehad, maar erkent dat dit grotendeels komt omdat er weinig eigen nieuws gemaakt wordt. Wel hebben de dreigingen ze selectiever gemaakt in hun keuze van de brieven op de lezerspagina. “We willen graag alle geluiden uit de samenleving laten horen, maar we zijn geen platform voor extremisten van welke zijde dan ook.”

Huizenga is zich na de moord meer gaan verdiepen in de islam en de multiculturele samenleving. “De luchtballon van politiek correct Nederland mag dan wel doorgeprikt zijn, maar dat betekent niet dat je alle moslims over één kam kunt scheren. Ik vind het meer dan ooit belangrijk niet het beeld te bevestigen dat alle moslims gevaarlijke gekken zijn.” Huizenga vindt het zijn taak om autochtone lezers voor te lichten over bijvoorbeeld islamitische feestdagen en om vooroordelen over moslims niet te bevestigen of stimuleren.

Hij geeft aan dat hij dit na de moord belangrijker is gaan vinden. Hij let meer op zijn woordkeuze, kijkt of foto's niet stigmatiserend overkomen en onevenwichtige berichtgeving. "Zo wilde een verslageefster een week lang gesluierd over straat. Om te kijken hoe dat was. 'Prima', zei ik, 'maar dan ga je ook een week lang als lekker wijf de buurt in'. Ik vind het stigmatiserend om alleen de nadruk op hoofdoekjes te leggen. Daar let ik ook op bij de selectie van foto's. Beelden kunnen stereotypes bevestigen, daar moet je mee oppassen.

Er is dus wel degelijk een inhoudelijke verandering waar te nemen op de pagina's van *Metro*. Misschien niet in de pure nieuwsvoorziening – die grotendeels van ANP komt – maar wel in de keuze om meer reportages te schrijven over islamitische onderwerpen. Dit alles bij elkaar opgeteld, is hij in het afgelopen jaar opgeschoven naar het *anti-racisme* repertoire. Deze taakopvatting kenmerkt zich door meer zelfreflectie bij de journalist. Hij is zich meer bewust van het effect dat berichtgeving kan hebben en houdt daar rekening mee in woordgebruik, formuleringen en beeldgebruik. Journalisten die dit repertoire hanteren zien het als een uitdaging om over de multiculturele samenleving te schrijven.

2.5 De Volkskrant

Inhoudsanalyse *Schokkend zonder verontwaardiging*

Van alle kranten zit *de Volkskrant* het meest 'in' het onderwerp radicalisering. Twee mensen werken al drie jaar lang fulltime op het onderwerp, terwijl veel andere media pas na de moord op Van Gogh echt intensief met het onderwerp aan de slag gingen. De meeste artikelen van Janny Groen gaan inhoudelijk over de islam. Er worden veel termen uitgelegd, verschillende stromingen binnen de islam worden beschreven en vertegenwoordigers van het radicale gedachtegoed binnen de islam (de *takfir* en het *salafisme*) komen uitgebreid aan het woord. Er wordt duidelijk geprobeerd de verschillende stromingen te onderscheiden, zo wordt er meer dan eens – bij monden van salafisten zelf – benadrukt dat deze orthodoxe stroming geweld afkeurt. Ook zijn er verscheidene interviews met sociologen, arabisten en andere kenners die het radicaliseringproces verklaren. In dit kader wordt ook aandacht gegeven aan autochtone bekeerlingen.

Groen en haar vaste collega Anniek Kranenberg hebben unieke toegang tot bronnen rondom het Hofstadnetwerk, vooral onder de vrouwen in deze groep jonge geradicaliseerde moslims. Daardoor geven hun artikelen een bijzonder kijkje in deze gesloten wereld.

Ondanks de vaak schokkende informatie waar ze over schrijven – groepen die zich volledig afsluiten en alles verwerpen van de westerse samenleving, de gruwelijke beelden op de cd-rom van Mohammed B., meisjes die volledig gesluierd door het leven gaan en hebben gebroken met hun familie - klinkt er noch een veroordeling, noch verontwaardiging in de stukken door. Alle stukken blijven neutraal in toon, de feiten spreken voor zich.

De grote nadruk op inhoudelijke informatie, de verscheidenheid aan radicale en gematigde bronnen en het 'willen begrijpen' van radicalisering, passen het best bij het repertoire *voorlichten en veroordelen bestrijden*. Dat laatste onderdeel – veroordelen bestrijden – is in dit kader wat lastig. Omdat Groen en Kranenberg voornamelijk schrijven over de extremistische islam, zou het effect kunnen zijn dat de veroordelen bij lezers juist bevestigd worden.

Interview: “De herinnering aan die poortjes houdt me scherp”

Voor Janny Groen is niet zo zeer de moord op Van Gogh, als wel de aanslagen in New York een keerpunt geweest in de manier waarop ze naar de wereld kijkt. Omdat zij al zo veel jaren intensief met het onderwerp bezig is, zag zij al eerder maatschappelijke ontwikkelingen dan anderen. “Al ver voor 11 september was ik gefascineerd door botsingen tussen bevolkingsgroepen. We hadden toen bij *de Volkskrant* correspondenten zitten in multiculturele wijken als de Bijlmer en Delfshaven. Maar die verhalen deden niets, ze vielen dood. Ook op de krant zagen het nut niet van de artikelen. Ik heb moeten knokken om er mee door te kunnen gaan. De aanslagen in New York hebben de context volledig veranderd. Dat was voor mij het definitieve keerpunt. Als je naar geradicaliseerde moslims luistert hoor je hetzelfde: die aanslagen hebben hun wereldbeeld veranderd. De kloof tussen bevolkingsgroepen is er al jaren, 11 september was de katalysator en de moord op Van Gogh de bevestiging van wat er al was.”

Vandaar dat er dan ook geen sprake van is dat de taakopvatting van Groen sinds de moord is veranderd. Zij hanteert hetzelfde repertoire, dat het dicht bij het repertoire *voorlichten en vooroordeel bestrijden* zit. Zij erkent de actieve rol die een journalist heeft in de constructie van de werkelijkheid en vindt het haar belangrijkste taak het publiek goed te informeren (voorlichten) over de complexiteit van het onderwerp.

“Mijn eerste stukken over radicalisering in Nederland werden ook op de reactie nog weggehoond. “Oorlog tegen de ongelovigen? Diefstal als oorlogsbuit? (De takfir¹² geloven dat het in de heilige oorlog geoorloofd is van je vijand, de ongelovige, te stelen. Zo hoeft een goede moslim volgens deze redenering niet te betalen voor het openbaar vervoer, AV) Wie gaat er nu met wie aan de haal”, zeiden mijn collega’s. Tot dat tijdens de tweede pro forma zitting van Samir A. bleek dat alles wat onze vrouwelijke – anonieme – bronnen verteld hadden klopte als een bus. Toen drong het op de krant door dat het ernst was en dat we beet hadden. En toch heeft het nog tot een tijd ná de moord op Van Gogh geduurd voordat de omvang écht serieus genomen werd. De neiging was om Mohammed B. als gevaarlijke gek te zien. Na de belegering in Den Haag viel het kwartje pas écht.”

Groen vindt het niet de taak van een journalist om vooroordelen te bestrijden. Wat dat betreft wijkt ze af van het repertoire *voorlichten en vooroordeel bestrijden*. Ze vindt dat ze de taak heeft om goed, volledig en integer te zijn in de berichtgeving. Met de eventuele effecten van artikelen houdt ze geen rekening. “De belangrijkste taak van een journalist is om het publiek te informeren. Dat is met dit onderwerp erg lastig, omdat het zo complex is. Wij weten altijd meer dan de ‘onwetende’ lezer en moeten dus altijd twee stappen terug doen om het goed over te brengen. Het is makkelijk te vervallen in simplisme. Zo wordt door veel media de orthodoxe stroming salafisme gelijk geschakeld aan terrorisme. Het is dan mijn taak om op een toegankelijke manier uit te leggen dat takfir en salafisme wel degelijk verschillen.

“Zonder oordeel of verontwaardiging schrijven is de enige manier om dit vol te houden. Anders zouden alle deuren voor onze neus dichtvallen. Natuurlijk kwamen we in het begin met klapperende oren naar buiten na een gesprek, maar dat moet je niet in een stuk laten blijken. We zijn ook plat gebeld door radio- en televisieprogramma’s om te komen praten over dit onderwerp. Dat doe ik bewust niet, omdat ik me niet wil laten verleiden tot een oordeel.

“Van mijn culturele en historische bagage ben ik altijd bewust. Jaren geleden was ik in de VS op een tentoonstelling over het slavenverleden. Middenin de ruimte stonden twee poortjes – een wit en een zwart poortje. Je moest als bezoeker kiezen om verder te komen. Dat heeft echt iets met me gedaan, het was erg confronterend. Toen besepte ik dat waar je vandaan

¹² Takfir wal Hijra is de orthodox islamitische stroming die leden van de Hofstadgroep aanhangen.

komt, je denken bepaalt. En dat ik mensen uit andere gemeenschappen nooit helemáál zal begrijpen. Zij hebben een ander referentiekader. Daarom ben ik ook flexibel als bronnen bijvoorbeeld over één woordje vallen. Vaak heb ik zelf helemaal niet bij stil gestaan dat dingen gevoelig liggen. Zo schreef ik eens dat takfiri een bepaalde radicale geestelijke ‘aanbidden’. Over het woord ‘aanbidden’ vielen ze: je mag als moslims immers alleen Allah aanbidden.

Groen geeft duidelijk aan dat ze niet als doel heeft om vooroordelen te bestrijden. Toch kan uit de keuze van bronnen en onderwerpen geconcludeerd worden dat Groen niet wil bijdragen aan de *bevestiging* van vooroordelen. Ze vindt het goed voorlichten van de lezer als een van de belangrijkste taken.

2.6 Algemeen Dagblad

Inhoudsanalyse: *Onderscheid de radicale van de gewone moslims*

Als lid van het ‘terrorteam’ schrijft Annelieke Dijkstra sinds de moord op Van Gogh uitsluitend over de extremistische islam. In verreweg de meeste artikelen heeft ze een neutrale en registrerende toon. Er klinkt weinig tot geen verontwaardiging door in woordgebruik en formuleringen. Wel spreekt ze consequent van ‘radicale moslims’ in plaats van ‘terreurverdachten’ als het gaat om leden van de Hofstadgroep. Daarmee wordt wel de nadruk op het geloof van de verdachten gelegd, en niet zo zeer op waar ze van verdacht worden.

Er is duidelijk veel geïnvesteerd om snel na de moord contact te maken met de directe omgeving van zowel Mohammed B. als andere leden van het Hofstadnetwerk. In gesprekken met ouders en vrienden krijgt vooral het radicaliseringproces een centrale plaats (waarom, hoe heeft het zo ver kunnen komen?). In het interview met de ouders van Samir A. wordt met nadruk geschetst dat Samir naar de omstreken As Siddieq school ging. Daarmee wordt een link gelegd tussen deze school en de ontwikkeling van Samir die niet verder uitgediept, noch bewezen wordt.

Er is in het AD – op de standaard ‘koekjesrepe’ rond Ramadan na – weinig aandacht voor het leven van ‘gewone’ moslims. Wel komen verschillende stromingen aan het woord in de stukken over de extremisten. Regelmatig staat er een kadertje bij artikelen waarin wordt benadrukt dat het om een kleine groep moslims gaat en dat het merendeel van gelovigen hun gedachtegoed afwijst.

Vooraf vanwege het laatste punt lijkt Dijkstra het repertoire *anti-racisme* of *voorlichten en vooroordeel bestrijden* te hanteren.

Interview: *“Met een publiek dat grotendeels uit Tokkies bestaat heb ik een grote verantwoordelijkheid”*

Dijkstra is van mening dat een journalist vooral over problemen in de maatschappij moet schrijven. “Je moet dingen aankaarten, in de hoop dat je verandering teweeg kunt brengen. Het gaat over de excessen, de Jason W.’s in deze wereld. Dat zijn types die andere moslims ook klootzakken zouden moeten vinden.” Goed nieuws is geen nieuws in deze opvatting. Wat dat betreft past ze bij het repertoire *taboes doorbreken en confronteren* of *problematiseren*.

Maar dat is maar één zijde van de medaille. Dijkstra geeft duidelijk aan dat ze sinds de moord op Van Gogh meer rekening houdt met het effect van wat ze schrijft. “Ik wil mezelf niet mee laten sleuren door angst”, zegt Dijkstra resoluut. “Het is wel makkelijk om mee te

huilen met de Tweede Kamer als Samir A. wordt vrijgesproken, maar de rechter heeft gewoon de wet gevolgd. Dat schrijf ik dan ook op. Ik vind het mijn taak kennis over te dragen aan het publiek. Maar toch. De lezer maakt zich zorgen, het AD maakt zich zorgen en ik persoonlijk maak me ook zorgen. Dat mag je als journalist best laten zien vind ik. Het blijft toch altijd subjectief wat ik opschrijf, ik interpreteer dingen vanuit mijn eigen referentiekader.”

“Omdat ik zo dicht op baarden en djellaba’s zit, moet ik zelf ook uitkijken niet overal gevaarlijke radicalen te zien. Gelukkig houden collega’s me kritisch in te gaten, de trekken wel aan de bel als ik doorsla. Kort geleden werd nog ik met mijn neus op mijn eigen vooroordelen gedrukt. Twee mannen in djellaba’s werden met grof geweld opgepakt in Rotterdam. Ik dacht: waar rook is, zal ook wel vuur zijn. Maar na het bestuderen van het strafdossier en wat uitzoekwerk bleek dat er helemaal niets aan de hand te zijn. Ik ben met die mannen gaan praten. Kijk, ze staan voor alles waar ik tégen ben en ik vind het zeer zorgelijk dat steeds meer mensen zich van de westerse maatschappij afkeren. Maar ze hebben me er wel van overtuigd dat ze echt tegen geweld zijn. Dat was weer een wijze les. ‘Dat kan dus ook nog’, dacht ik.”

Dijkstra erkent haar rol als journalist in de beeldvorming van moslims bij het publiek en vindt het haar taak hen goed voor te lichten door continue te benadrukken dat de meeste moslims prima mensen zijn. “Ik moet constant balanceren tussen het informeren van mijn lezers en het niet aanwakkeren van angst. Ik zie het als mijn taak dat mijn lezers weten dat niet alle moslims radicaal zijn. Dat is na de moord op Van Gogh nog belangrijker geworden, omdat de verhoudingen al zo op scherp staan. Ons publiek bestaat voor 60 procent uit Tokkies, die snel een oordeel klaar hebben. Ze zijn snel te beïnvloeden door iets dat ze in de krant lezen. Dan heb ik als journalist een nog grotere verantwoordelijkheid om juiste informatie te geven. Bij het NRC hebben ze dat probleem een stuk minder. Moslims lezen de krant niet, dus voor hen schrijf ik niet. Het gaat mij puur om het voorlichten van Nederlanders.”

Concluderend kan gesteld worden dat Dijkstra meer dan ooit kritisch naar haar eigen vooroordelen kijkt en gaat vervolgens de confrontatie daarmee aan. Ze geeft aan dat schrijven over (radicale) moslims een uitdaging en een continu leerproces is. Ze toont daarmee een hoge mate van zelfreflectie. Daarmee is ze het afgelopen jaar opgeschoven naar het *anti-racisme* repertoire van Deuze.

2.7 Trouw

Inhoudsanalyse: *Als verkenners de straat op*

“De krant moet professioneel blijven, voorop willen lopen in het opdiepen en onderzoeken van feiten en daarop commentariëren met een zekere nuchterheid, onbevangenheid en relativiseringsvermogen – het niet groter of kleiner willen maken dan het vermoedelijk is.” Deze woorden schreef hoofdredacteur Frits van Exter in een open brief aan de Trouw-lezers op 31 december 2004. Even verderop: “Wij willen ons niet verliezen in neerslachtigheid, geen onnodige angstgevoelens en tegenstellingen aanwakkeren, maar vooral het accent leggen op de potentie van de samenleving om bedreigingen, en daarmee verwante problemen, het hoofd te bieden.”

Op basis van de artikelen die Kustaw Bessems schreef sinds de moord op Van Gogh, lijkt hij deze visie van zijn hoofdredactie te delen. De toon in al zijn stukken is kritisch en zeker niet bagatelliserend over de ernst van het probleem, maar door ook uitvoerig de andere kant – die van de gematigde moslims – te laten zien relativeert hij ook het doemdenken dat dreigde te overheersen in de publieke discussie vlak na de moord.

Al lang daarvoor – sinds 2002 – maakt Bessems opvallende artikelen die duiken in het leven van de ‘gewone’ moslim. Hij doet dat kennelijk met een onbevangenheid en een open vizier, gezien de bronnen die hij weet aan te boren. Waar andere journalisten aangeven de islamitische gemeenschap als een gesloten bolwerk te ervaren, praten de op de LPF-stemmende moslim, de gematigde islamiet, jonge bekeerlingen, homoseksuele moslims en twijfelende Marokkanen openhartig over wat hen beweegt, bezig houdt en kopzorgen bezorgt.

In zijn artikelen is Bessems zonder meer kritisch en scherp. Hij benadert zijn allochtone bron ogenschijnlijk niet anders dan hij elke andere bron zou benaderen. Dat kenmerkt iemand die het *integratierepertoire* hanteert. Het feit dat mensen zo openhartig met hem spreken kan er ook op duiden dat hij hen als individu en niet als lid van een groep beschouwt. De meeste mensen willen nu eenmaal liever als persoon, dan als onderdeel van een groep aangesproken worden. Zeker bij moslims speelt dit punt, omdat zij regelmatig aangeven zich door journalisten in één hoek gezet voelen met terroristen en radicalen. Het zien van moslims als individu, en daarmee als een vanzelfsprekend onderdeel van de Nederlandse samenleving, is tevens een kenmerk dat duidt op het repertoire *integratie*. Niets in de inhoudsanalyse duidt een verschuiving in taakopvatting aan sinds de moord op Theo van Gogh.

Interview: “*Ik probeer bewust géén rekening te houden met effecten*”

Kustaw Bessems is jong, 28 jaar, en daar kan wel eens zijn geheim in schuilen. “Er is denk ik sprake van een generatiekloof”, zegt Bessems zelf. “De meeste mensen van mijn leeftijd hebben op een gemengde school gezeten. We zijn daardoor gewend om te gaan met mensen vanuit verschillende culturen en religies. Voor mij is het dus nooit eng of vreemd geweest om moslims te benaderen.

“Natuurlijk heb ik dingen gelezen over de islam, maar daarbinnen zijn zo veel verschillen. Daarom ga ik me van tevoren niet druk maken over de gebruiken en gewoonten van mensen die ik bezoek. Moet ik mijn schoenen uitdoen? Mag ik de vrouw een hand geven? Ik merk het wel als ik bij iemand aankom. Als ik daarbij fouten maak, is dat jammer. Op bezoek in Staphorst of een boerengezin in Friesland kan het ook de mist in gaan, maar het is ondoenlijk om daar vooraf allemaal rekening mee houden.”

Bessems is er van overtuigd dat hij door zijn open en onbevangen houding ook openheid en eerlijkheid bij zijn bronnen afdwingt. Daarbij ziet hij schrijven over moslims en de multiculturele samenleving niet als fundamenteel anders als schrijven onderwerpen als bijvoorbeeld zorg, onderwijs, of justitie. Dit duidt er op dat hij allochtonen en moslims ziet als een vanzelfsprekend onderdeel van de Nederlandse samenleving, een kenmerk dat past bij iemand die het *integratie repertoire* hanteert. Ook het feit dat hij aangeeft “niet zulke diepgravende gedachten te hebben over het onderwerp”, wijst hierop. Hij is gefascineerd door het onderwerp, maar is na de moord op Van Gogh niet anders gaan denken of werken.

“Ik ga er op uit en spreek met zo veel mogelijk mensen”, licht Bessems zijn journalistieke werkwijze toe. “En dan wordt het beeld vanzelf divers, want mensen zijn divers. Als dat goed doet hoeft je niet bewust bezig te zijn met nuanceren, dat gaan dan vanzelf.” Bessems vindt dat eigen opvattingen, meningen en overtuigingen van journalisten op de opiniepagina’s thuishoren, niet in de verslaggeverij. Daarmee is duidelijk dat Bessems niet het repertoire *voorlichten en veroordelen bestrijden* hanteert. Deze taakopvatting heeft immers juist als kenmerk dat een journalist actief zijn publiek moet voorlichten en veroordelen moet bestrijden. “Ik vind het leuk om mensen aan elkaar te tonen, maar ik ga mijn lezers geen moralistisch betoog door de strot duwen”, zegt hij dan ook op de vraag of hij het als taak van een journalist ziet om veroordelen te bestrijden.

Een journalist is voor Bessems vooral een verkenner van maatschappelijke ontwikkelingen. Hij is daarbinnen vooral geïnteresseerd in het spanningsveld dat migratie en integratie met zich meebrengen. Net na de moord op Van Gogh veroorzaakte reacties op zijn artikelen voor wat verwarring. “De één vond een stuk stigmatiserend, de ander vond juist weer dat ik dingen probeerde goed te praten. Daar raakte ik van in de war, maar dat ik in de loop van de tijd steeds minder geworden. Natuurlijk heeft berichtgeving effect op beeldvorming, maar daar probeer ik bewust géén rekening mee te houden als ik schrijf. Ik voer mijn eigen koers en wil verfrissende invalshoeken vinden. Daarom zit ik bijvoorbeeld ook niet op een kluitje bij de andere journalisten bij het Hofstadproces. Ik wil niet beïnvloed worden door collega’s, voor je het weet schrijf je allemaal hetzelfde.”

Al met al wijst niets er op dat Bessems sinds de moord op Van Gogh anders is gaan werken. Hij is het beste in te delen bij het *integratie repertoire*. De reacties op zijn artikelen zijn sinds de moord op Van Gogh welfeller en diverser geworden. Hij wil daar geen rekening mee houden, maar door een bewust géén rekening mee te houden, heeft het dus indirect toch invloed. Dit duidt echter niet op een verschuiving in taakopvatting. Hij is immers niet over andere onderwerpen gaan schrijven, benadert niet opeens andere bronnen en past zijn formuleringen er ook niet op af.

2.8 Netwerk (KRO)

Inhoudsanalyse: *Schaf het woord allochtoon af!*

Netwerk van de KRO (uitzendingen op vrijdag en zondag) heeft opvallend weinig reportages gemaakt over radicalisering en terrorisme op eigen bodem. Voor 2 november 2004 gingen slechts zes uitzendingen over deze thema’s in eigen land. Reportages over de situatie in Irak en andere onderwerpen over (internationaal) terrorisme zijn dus niet meegenomen in deze inhoudsanalyse. In het jaar na de moord op Van Gogh werden vijftien uitzendingen aan dit onderwerp geweid. Er moet rekening gehouden worden met het feit dat grote reconstructie-uitzendingen met de verschillende redacties samen gemaakt zijn (NCRV, EO en KRO). Deze zijn ook niet in de analyse meegenomen.

Netwerk is een actualiteitenrubriek en volgt – meer nog dan *NOVA* – het nieuws van de dag. Dat is waarschijnlijk ook de verklaring waarom de reportages bij *Netwerk* achtergrondreportages zijn in de nauwste betekenis van het woord: ze geven meer achtergrond bij wat daarvoor in *het Journaal* geweest is.

Reportages over de vermeende leden van de Hofstadgroep (Samir A., Mohammed B., Morad J., Nouredine el F.) hebben het karakter van een reconstructie: wie is deze jongeman en hoe heeft het zo ver kunnen komen? Deze reportages hebben allemaal oog voor sociaal-economische omstandigheden waarin deze jongens zijn opgegroeid en hebben een neutrale toon. Anders dan de frequentie waarin het thema ter sprake komt in de uitzendingen, is er na de moord op Van Gogh weinig veranderd in toon en inhoud van de uitzendingen. Alleen de stem van presentator Sven Kockelmann heeft door zijn *timbre* iets onheilspellend, zonder dat dit waarschijnlijk de bedoeling is en zonder dat dit alleen het geval is bij items over de islam.

De uitzending van 2 september 2005 draagt de titel ‘*Allochtoon?*’ en laat meer dan alle andere uitzendingen zien wat de journalistieke taakopvatting van de Netwerk-redactie is. In de reportage wordt een pleidooi gehouden voor het afschaffen van het woord ‘allochtoon’, omdat het “te pas en vooral te onpas gebruikt wordt, en een negatieve klank gekregen heeft.” Deze redenering wijst erop dat de redactie zich bewust is van het effect dat woorden kunnen hebben op beeldvorming bij het publiek. Bovendien lijkt het er op dat de redactie niet mee wil doen

aan deze stigmatisering en stereotypering, door zich actief op te stellen en te pleiten voor afschaffing van het woord ‘allochtoon’. Deze kenmerken passen bij iemand die het *anti-racisme* repertoire hanteert. Dat de redactie hier niet ingedeeld wordt bij het repertoire *voorlichten en vooroordeel bestrijden*, komt omdat in geen enkel andere reportage actief vooroordelen bestreden worden. Het zou voorbarig zijn op basis van één uitzending te concluderen dat dit de taakopvatting van de redactie van *Netwerk* is. Het repertoire *anti-racisme* past beter, omdat alle andere uitzendingen in deze inhoudsanalyse beter lijken te passen bij het *registreren* repertoire. Het *anti-racisme* repertoire is een goede aanvulling hierop is, doordat de journalist meer kritisch naar zijn eigen werkwijze kijkt.

Interview: “*Moslims worden veelal als gevaarlijke gekken weggezet*”

“Ik kijk zeker anders tegen de wereld aan sinds de moord op Theo van Gogh”, zegt hoofdredacteur Kees Boonman in zijn kantoor in Hilversum. “Elke grote maatschappelijke gebeurtenis heeft invloed op hoe je dag erna naar je werk gaat, ik ben me daar zeer bewust van.”

Op de redactie van *Netwerk* is na de moord veel gesproken over de lijn die het programma moest volgen. Boonman verteld dat het wat hem betreft meteen duidelijk was dat er méér aandacht voor het onderwerp moest komen. En dat de manier van berichtgeving zorgvuldig gewogen moest worden. “Moslims hebben gedeeltelijk gelijk als ze zeggen dat de Nederlandse media alle moslims als radicale gekken wegzet. Voor een deel wordt dat veroorzaakt door hun eigen geslotenheid, het blijft altijd een worsteling om moslims voor de camera te krijgen. Maar de media zelf heeft er natuurlijk ook schuld aan, dan moeten we meer ons best doen om moslims te overtuigen dat ze van zich moeten laten horen.”

Boonman is zich sinds de moord meer bewust van het effect dat de media heeft op beeldvorming rond moslims. Hij vindt dat journalisten een verantwoordelijke taak hebben en niet moeten bijdragen aan een verdere aanscherping van het debat, Hij weegt daarom formuleringen, toon en beelden in elke uitzending goed af. “*Netwerk* probeert tegen de huidige stroom in te gaan. We willen de kijker confronteren met de eigen vooroordelen door ook de andere kant van het verhaal te laten zien. De negatieve dingen – aanslagen, eerwraak, haat tegen het Westen – laten we ook zien. Maar het is meer dan ooit belangrijk om evenwicht in de berichtgeving te brengen.”

Op de redactie van *Netwerk* was voor de moord op Van Gogh geen bovenmatige aandacht voor het onderwerp radicalisering. De moord was voor Boonman een reden om zich meer in het onderwerp te verdiepen en er meer uitzendingen aan te wijden. Hij zegt zich sinds de moord veel bewuster te zijn van het effect van de media en kijkt kritisch naar eigen werk. Deze mate van zelfreflectie past bij iemand die het *anti-racisme* repertoire hanteert. Deze taakopvatting kan gezien worden als een aanvulling op het *registreren* repertoire: de journalist heeft zichzelf niet als doel gesteld vooroordelen te bestrijden, maar is wel extra alert op stigmatiserend woordgebruik, stereotyperingen en onevenwichtige berichtgeving.

Omdat Boonman duidelijk aangeeft dat hij na de moord op Van Gogh en te toegenomen spanningen tussen bevolkingsgroepen, vooroordelen wil bestrijden kan geconcludeerd worden dat hij een lichte verschuiving in taakopvatting laat zien richting *vooroordeel bestrijden en voorlichten*.

Hoofdstuk 3: Conclusie & kanttekeningen

Van de geïnterviewde journalisten zijn vijf van de acht het afgelopen jaar anders gaan denken over de rol die zij – als journalist – in de maatschappij zouden moeten vervullen. Daaruit blijkt dat een schokkende gebeurtenis met grote maatschappelijke gevolgen – zoals de moord op Theo van Gogh - invloed kan hebben op de taakopvatting van journalisten. Het gaat hierbij niet om aardverschuivingen, maar eerder om kleine veranderingen die vaak niet eens in de berichtgeving zelf naar voren komen. De inhoudsanalyse in deze beschouwing laat zien dat het merendeel van de berichten in de onderzochte media neutraal en registrerend van toon zijn. Op *NOVA* na is geen enkel medium confronterend of taboedoorbrekend te werk gegaan. Het is erg afhankelijk per medium of er aandacht is voor moslims buiten het harde nieuws om. Met andere woorden: of een krant mensen vrij wil maken voor reportages en achtergrondverhalen die verdieping geven aan het onderwerp.

Opvallend is dat de journalisten die géén verschuiving laten zien in hun taakopvatting (*de Volkskrant*, *NOVA* en *Trouw*) al vele jaren bezig zijn met thema's als de multiculturele samenleving en radicalisering onder moslims. De anderen doen dat veel korter (Anneliek Dijkstra, Frank Hendrickx), of zijn in hun loopbaan als journalist nooit uitsluitend met dit onderwerp bezig geweest (Kees Boonman, Loes de Fauwe, Rutger Huizenga). Janny Groen van *de Volkskrant* en Mirjam Bartelsman van *NOVA* daarentegen, verdiepen zich al ruim 25 jaar in dit onderwerp. Kustaw Bessems van *Trouw* is ook al sinds enkele jaren vóór de moord op Van Gogh – vanaf 2002 – zeer actief op dit terrein. Een mogelijke verklaring voor het feit dat zij het afgelopen jaar geen ander repertoire hebben ontwikkeld, is dat de gebeurtenis voor hen wellicht minder uit de lucht kwam vallen dan voor anderen. Janny Groen zegt in het interview dat ze lang heeft moeten knokken voordat anderen op de krant de ernst van de problematiek inzagen. Mirjam Bartelsman laat zich in vergelijkbare termen uit.

De rest van de geïnterviewden laten dus wel een verschuiving in taakopvatting zien. De verdeling daarbinnen is als volgt:

Journalistieke taakverschuivingen sinds de moord op Theo van Gogh

Wie	Verschuiving?	Taakopvatting eerst	Verschuiving richting
Frank Hendrickx (<i>GPD</i>)	Ja	Registreren	Anti-racisme
Loes de Fauwe (Het Parool)	Ja	Integreren	Voorlichten en vooroordeel bestrijden
Mirjam Bartelsman (<i>NOVA</i>)	Nee	Confronteren en taboe doorbreken	n.v.t.
Rutger Huizenga (<i>Metro</i>)	Ja	Ik doe gewoon mijn werk	Anti-racisme
Janny Groen (<i>de Volkskrant</i>)	Nee	Voorlichten en vooroordeel bestrijden	n.v.t.
Annelieke Dijkstra (<i>AD</i>)	Ja	Registreren/ik doe gewoon mijn werk	Anti-racisme
Kustaw Bessems (<i>Trouw</i>)	Nee	Integreren	n.v.t.
Kees Boonman (<i>Netwerk</i>)	Ja	Anti-racisme	Voorlichten en vooroordeel bestrijden

Het valt op dat de journalisten die een verschuiving in taakopvatting laten zien, allemaal opschuiving richting het repertoire *anti-racisme* of *voorlichten en vooroordeel bestrijden*. Dat is een verrassende uitkomst en kan betekenen dat deze journalisten zich het afgelopen jaar meer bewust zijn geworden van de impact die berichtgeving kan hebben op de maatschappelijke verhoudingen tussen moslims en niet-moslims. De toon in de berichtgeving is milder van toon geworden, journalisten zijn voorzichtiger en reflecteren meer op de eventuele gevolgen van hun werkwijze. Die voorzichtigheid bekent overigens niet dat journalisten minder kritisch zijn. Het zit meer in kleine details, zoals woordgebruik, toon en meer ruimte bieden aan de opvattingen van gematigde moslims. Journalisten geven aan actiever te zijn gaan zoeken naar andere (gematigde) moslimbronnen. Het 'andere' geluid werd opgezocht. Veel journalisten schrijven in artikelen over extremisme consequent - al dan niet in kaders - dat het een kleine groep moslims betreft.

In een paar gevallen worden bewust onderwerpen uitgekozen die moslims in een positiever daglicht stellen. *Het Parool* deed dat met de serie *Kasba*, waarin 'gewone' Marokkanen hun verhaal kunnen doen. *Netwerk* deed dat met een uitzending waarin een pleidooi werd gedaan voor het afschaffen van het woord 'allochtoon'.

Kanttekeningen

Soms is de indeling in repertoires lastig te verdedigen, omdat mensen nu eenmaal moeilijk in te delen zijn in één hokje zonder dat ze ook kenmerken laten zien die passen in een ander hokje. Zo laat bovenstaand schema Loes de Fauwe van *Het Parool* opschuiven naar het repertoire *voorlichten en vooroordeel bestrijden*, zonder dat het haar *doel* is om vooroordelen te bestrijden. Er is toch gekozen voor deze indeling, omdat De Fauwe in het interview verschillende keren zegt dat ze - juist nu de verhoudingen op scherp staan - haar lezer wil opvoeden, kennis wil bijbrengen en wil confronteren met zijn vooroordelen.

Nu is er ook iets voor te zeggen dat een journalist altijd bezig is met het opvoeden van zijn publiek. Het is immers een van de belangrijkste taken van een journalist om kennis over te brengen over een onderwerp. De journalist weet iets dat de lezer of kijker niet weet. Dat wil hij in een artikel of programma overbrengen, of het nu om moslims of een totaal ander onderwerp gaat.

Een ander probleem met dit onderzoek was dat de daadwerkelijke *verschuiving* in taakopvattingen soms lastig in kaart te brengen was. De aanvankelijke indeling (vóór de moord) van sommige journalisten in *registreren* of *ik doe gewoon mijn werk*, is soms een indeling bij gebrek aan beter. Deze repertoires sluiten het meest aan bij de klassieke beroepsopvatting van journalisten. Omdat het vaak niet mogelijk was het repertoire uit de berichtgeving zelf te filteren, moest af gegaan worden op wat de journalist zelf zei in het diepte-interview. Daarin was het - na wat verbaal trekwerk - wel mogelijk het huidige repertoire te definiëren. Lastiger was het om terug in de tijd te gaan en de precieze taakopvatting van de persoon in kwestie vóór de moord duidelijk te krijgen. Afgaande op antwoorden van de journalist zelf en de neutrale toon in zijn artikelen of programma's, is er in die gevallen voor gekozen die persoon in te delen bij het repertoire *registreren* of *ik doe gewoon mijn werk*.

Ten slotte...

Dit onderzoek vereiste nog al wat zelfreflectie bij de respondenten, wat voor sommigen duidelijk moeilijk was. Nu is zelfreflectie voor iedereen lastig, journalist of niet. Kritisch kijken naar ons eigen gedrag en de keuzen die we maken is een bewuste keuze die niet iedereen bereid is te nemen. Het vak journalist heeft echter wel een uitzonderlijke positie in de maatschappij. De media wordt verondersteld kritisch naar de wereld om zich heen te kijken en van haar mag dan ook verwacht worden dat ze zichzelf aan dezelfde kritische blik onderwerpt. Des te meer omdat uit verschillende onderzoeken blijkt wat de invloed van media kan zijn op beeldvorming over – in dit geval – moslims.

In dit kader is het dan ook positief dat uit dit onderzoek blijkt dat journalisten zich steeds bewuster worden van deze invloed en meer verantwoordelijkheid nemen voor hun werk. De meeste journalisten lijken zich niet langer te verschuilen achter het masker van de neutrale buitenstaander; de ‘boodschapper’ die zelf niets bijdraagt aan de constructie van de werkelijkheid die hij weergeeft in artikelen of programma’s. Repertoires sturen de journalist in de manier waarop de realiteit waargenomen wordt en de keuzen die vervolgens gemaakt worden ten aanzien van onderwerpen, bronnen en invalshoeken. Het kan de kwaliteit van de journalistiek alleen maar ten goede komen als meer journalisten dit beseffen.

Door kritisch naar eigen werk te kijken en even pas op de plaats maken, kan voorkomen worden dat de media achter elkaar aanlopen en meegaan in de soms gemakzuchtige meningvorming in het publieke debat over dit gevoelige onderwerp.

Als er dan ook nog wat meer kleur op de overwegend witte redacties verschijnt, komt het misschien allemaal goed met de eenzijdigheid in de berichtgeving over allochtonen. Het spanningsveld waar de media zich nu in bevindt – de maatschappelijke vraag naar berichtgeving over de islamitische gemeenschap wordt steeds groter, maar journalisten zelf leven en werken niet in een multiculturele omgeving – kan dan wellicht doorbroken worden.

Begrippenlijst

Frames: weerspiegelen de visie van de journalist op gebeurtenissen en het perspectief waarbinnen ze geïnterpreteerd kunnen worden. Persoonlijke opvattingen over goed en slecht, over problemen en oplossingen en over taboes hebben dus - vaak niet eens bewust - invloed op de manier waarop de journalist zijn of haar werk doet.

Klassieke journalistieke mores: de heersende journalistieke conventies en werkwijze. Zoals: het nastreven van objectiviteit en neutraliteit, het plegen van hoor en wederhoor, betrouwbaarheid van bronnen, onafhankelijkheid, het overlaten van het oordeel aan de lezer, enz.

Repertoire: andere benaming voor taakopvatting. Naast frames, die werken als interpretatiekaders voor gebeurtenissen, hebben journalisten ook opvattingen over de rol die zij zelf, als journalist, in de maatschappij zouden (moeten) vervullen. Deze repertoires sturen de journalist in de manier waarop de realiteit waargenomen wordt en de keuzen die vervolgens gemaakt worden ten aanzien van onderwerpen, bronnen en invalshoeken

Stigmatiserend: Zodra het weglaten, verfraaien of verdraaien van relevante feiten in negatieve zin tot een irrealistisch of onvolledig beeld van de werkelijkheid leidt, is er sprake van stigmatisering.

Zelfcensuur: censuur op wat men zelf doet, schrijft, publiceert e.d.

Zelfreflectie: de mogelijkheid van iemand- in dit geval de journalist- om kritisch naar zichzelf en eigen werk te kijken, zichzelf bewust zijnde van de eigen normen, waarden, opvattingen en vooroordelen.

Bronnen

- Bardoel, J., *Het einde van de journalistiek?, nieuwe verhoudingen tussen professie en publiek*, uit: Bardoel c.s., *Journalistieke cultuur in Nederland* (2002)
- Deuze, M., *Gekleurd nieuws, journalistiek voor de multiculturele samenleving*, uit: Bardoel c.s., *Journalistieke cultuur in Nederland* (2002)
- Deuze, M., *Journalisten*, Hoofdstuk III uit: *Wat is journalistiek* (2004)
- Dijk, T van, *News as a Discourse* (1988)
- Drok, N., *Civiele journalistiek, het belang van de professie voor het publieke domein*, uit: Bardoel c.s., *Journalistieke cultuur in Nederland* (2002)
- Exter, F. van, *De krant, de lezers en de dreiging*, in: *Trouw*, 31 december 2004
- Galtung, J., & Ruge, M.H., *The Structure of Foreign News* (1970)
- Hagen, P., *Begrippen als 'moslimterreur' stigmatiserend*, in: *NRC Handelsblad*, 5 augustus 2005
- Haghebaert, W., *Allochtonen en media, verwachtingen en perceptie*, Masterscriptie Communicatiewetenschappen, Universiteit Gent (2005)
- Leurdijk, A., *Televisiejournalistiek over de multiculturele samenleving* (1999)
- Meldpunt Discriminatie Internet (MDI), jaarverslag 2004
- Nieuwland, R., *Zelfcensuur en islamitisch fundamentalisme* (2005)
- Oostijen, V., *Het journalistieke debat over multiculturalisme*, doctoraalscriptie Kunst- en cultuurwetenschappen (2003)
- Sterk, G. e.a., *Media en allochtonen, journalistiek in de multiculturele samenleving* (2000)
- Thie, M., *'Kranten waren niet negatief over moslims'*, in: *NRC Handelsblad*, 31 oktober 2005
- Vreese, C. de, *The effects of frames in political television news on issue interpretation and frame salience* (2004)
- Vries, E. de (samensteller), *Journalistiek in de multiculturele samenleving*, NVJ Bureau Migranten en Media (2004)
- Wieten, J., *Srebrenica en de journalistiek* (2002)

Krantenartikelen (gebruikt voor inhoudsanalyse)

- Bessems, K., *Ook de Marokkaan ergert zich kapot*, in: *Trouw*, 26 juli 2002
- Bessems, K., *Bingo spelen omwille van de integratie*, in: *Trouw*, 28 april 2003
- Bessems, K., *Geen smeltkroes, eerder een mozaïek*, in: *Trouw*, 28 augustus 2003
- Bessems, K. en Feijter, N. de, *'Doe mee aan debat, niet aan djihad'*, in: *Trouw*, 11 maart 2004
- Bessems, K., *Maagdelijkheid ligt bij Marokkanen gevoelig*, in: *Trouw*, 4 mei 2004
- Bessems, K., *Over tietten en ballen, Bouazza en de Profeet*, in: *Trouw*, 15 mei 2004
- Bessems, K., *'Islam kan bijdragen aan ethiek'*, in: *Trouw*, 15 oktober 2004
- Bessems, K., *De kans om je als moslim te bewijzen*, in: *Trouw*, 13 november 2004
- Bessems, K., *De doe-het-zelf-djihad*, in: *Trouw*, 11 december 2004
- Bessems, K., *'Er is hier geen terreurnetwerk'*, in: *Trouw*, 11 december 2004
- Bessems, K., *Hier in Nederland leef je snel*, in: *Trouw*, 2 februari 2005
- Bessems, K., *Gematigde boodschap is impopulair*, in: *Trouw*, 20 augustus 2005
- Bessems, K., *Zoektocht naar het ware geloof, Faysal vond het antwoord in de Koran*, 1 november 2005
- Bessems, K., *Kloof in steden groter na moord op Van Gogh*, in: *Trouw*, 2 november 2005
- Bessems, K. en Butijn, H., *'Hofstadgroep is een grote mythe'*, in: *Trouw*, 3 december 2005

- Dijkstra, A., *Kwart scholen verschuift de sint voor suikerfeest*, in: Algemeen Dagblad, 4 december 2002
- Dijkstra, A., *Niet voor hem maar door hem*, in: Algemeen Dagblad, 28 oktober 2003
- Dijkstra, A., *Steeds meer Nederlanders bekeren zich tot islam*, in: Algemeen Dagblad, 28 oktober 2003
- Dijkstra, A., *Moskee vult afwasteiltjes met geld voor Marokko*, in: Algemeen Dagblad, 28 februari 2004
- Dijkstra, A., e.a., *Haat uit liefde voor Allah*, in: Algemeen Dagblad, 20 november 2004
- Dijkstra, A., *Ineens was Samir verdwenen*, in: Algemeen Dagblad, 24 februari 2005
- Dijkstra, A., *Jermaine W. overweegt naamsverandering*, in: Algemeen Dagblad, 6 mei 2005
- Dijkstra, A. en Groenendijk, P., *De terroristenvriend*, in: Algemeen Dagblad, 9 juli 2005
- Dijkstra, A., *Jihad vanuit gevangenis*, in: Algemeen Dagblad, 14 juli 2005
- Dijkstra, A., *Ook Hofstadgroep bewuster na arrestaties; Radicalen steeds gehaider*, in: Algemeen Dagblad, 27 juli 2005
- Fauwe, L., *Even stoom afblazen, debat over beeldvorming moslims*, in: Het Parool, 11 oktober 2001
- Fauwe, L., *Die imams? Nog even, ze sterven vanzelf uit*, in: Het Parool, 15 juni 2002
- Fauwe, L., *Bedekken van je gezicht is niet verplicht dus waarom zou je?*, in: Het Parool, 3 april 2002
- Fauwe, L., *U heeft het bestuur nooit gesproken*, in: Het Parool, 20 april 2004
- Fauwe, L., e.a., *Mohammed B. was een veelbelovende student*, in: Het Parool, 4 november 2004
- Fauwe, L., *Arabist Nico Landman: 'het is vooral de islam tegen de rest van de wereld'*, in: Het Parool, 6 november 2004
- Fauwe, L., *Wat ben ik blij met Job Cohen*, in: Het Parool, 11 november 2004
- Fauwe, L., *Ongeveer dertigduizend vrouwen...*, in: Het Parool, 20 november 2004
- Fauwe, L., *Kasba Amsterdam deel 1: Hoe leuk is het nog om Marokkaan te zijn?*, in: Het Parool, 21 januari 2005
- Fauwe, L., *De verloren generatie*, Kasba-serie deel 2, in: Het Parool, 22 januari 2005
- Fauwe, L., *Haakneuzen, hebben we dat niet eerder gehoord?*, Kasba-serie deel 3, in: Het Parool, 27 januari 2005
- Fauwe, L., *Niemand wil meer praten*, Kasba-serie deel 4, in: Het Parool, 29 januari 2005
- Fauwe, L., *In het geniep, maar vies is het niet*, Kasba-serie deel 5, in: Het Parool, 19 februari 2005
- Fauwe, L., *Harde Marokkaanse humor met taboes*, Kasba-serie deel 6, in: Het Parool, 26 februari 2005
- Fauwe, L., *Misschien helpt verwarring beter dan respect*, Kasba-serie 7 (slot), in: Het Parool, 19 maart 2005
- Fauwe, L., *De Marokkaan bestaat helemaal niet, onze vooroordelen over Marokkanen zijn net zo erg als die over joden*, in: Het Parool, 19 maart 2005
- Fauwe, L., *Jan van Kooten van het Anne Frank huis: 'geen verschil tussen autochtone en allochtone leerlingen'*, in: Het Parool, 4 mei 2005
- Fauwe, L., *Als moslim kun je niet meer reizen*, in: Het Parool, 3 november 2005
- Groen, J. & Kranenberg, A., *Vrouwen rond Hofstadgroep worstelen met verhoor*, in: de Volkskrant, 3 september 2005
- Groen, J. & Kranenberg, A., *Hofstadgroep dag voor moord vooral bezig met trouwerij*, in: de Volkskrant, 25 juli 2005
- Groen, J. & Kranenberg, A., *Compromisloos en rechtlijnig, maar 'niet gevaarlijk'; Salafisten streven de leefregels na van 1400 jaar geleden*, in: de Volkskrant, 5 juli 2005
- Groen, J. & Kranenberg, A., *De wereld van Wesam*, in: de Volkskrant, 15 juni 2005

- Groen, J. & Kranenberg, A., *'Banden met de islamisten? Ben je dan meteen een terrorist?'*, in: de Volkskrant, 11 juni 2005
- Groen, J. & Kranenberg, A., *'Ik zou graag met Mohammed B. praten'*, in: de Volkskrant, 14 mei 2005
- Groen, J. & Kranenberg, A., *De cd van Mohammed B.*, in: de Volkskrant, 13 april 2005
- Groen, J. & Kranenberg, A., *'B. opereerde vanuit een groep'*, in: de Volkskrant, 27 januari 2005
- Groen, J. & Kranenberg, A., *'Ik hou van je Naïma. Insjallah.'*, in: de Volkskrant, 22 december 2004
- Groen, J., *Gene voor knieval van oudere moslims*, in: de Volkskrant, 8 november 2004
- Groen, J., *Marokkanen eensgezind in afschuw over aanslag*, in: de Volkskrant, 3 november 2004
- Groen, J., *Ramadan: alle moslima's aan hoofddoek en wijde kleren*, in: de Volkskrant, 13 oktober 2004
- Groen, J., *'Iedereen ziet ons toch als fundamentalist'*, in: de Volkskrant, 28 juni 2004
- Groen, J., *Griezelen uit onbegrip*, in: de Volkskrant, 26 juni 2004
- Groen, J., *Schaduwen, afluisteren, rondhangen in moskeeën*, in: de Volkskrant, 15 mei 2004
- Groen, J., *'We leven in tijd van wederzijdse angst', islamoloog Tariq Ramadan ijvert voor Europese islam en meer onderling begrip*, in: de Volkskrant, 3 mei 2004
- Groen, J., *De radicale verleiding*, in: de Volkskrant, 1 mei 2004
- Groen, J., *Kwetsbare jongere ideale rekrut voor jihad*, in: de Volkskrant, 27 maart 2004
- Groen, J., *Ontsporen in doolhof van jihad-websites*, in: de Volkskrant, 29 augustus 2003
- Groen, J., *Dan maar segregatie*, in: de Volkskrant, 25 januari 2003
- Hendrickx, F., *Waarom kiezen ze voor het paradijs?*, in: het Parool, 1 oktober 2005
- Hendrickx, F., *Ouders machteloos bij radicalisering moslima's*, in: Brabants Dagblad, 29 september 2005
- Hendrickx, F., *De aanhouding van Nouridin el F. en Soumaya S.*, in: het Parool, 17 september 2005
- Hendrickx, F., *Samir A: 'Ik bewonder dat Mohammed B. zich opoffert'*, in: Rotterdams Dagblad, 28 juli 2005
- Hendrickx, F., *Wat bezielt Mohammed B.*, in: de Amersfoortse Courant, 9 juli 2005
- Hendrickx, F., *De man die ontsnapte*, in: de Haagsche Courant, 30 april 2005
- Hendrickx, F., *Samir A. mag blijven denken aan aanslagen*, in: Rotterdams Dagblad, 7 april 2005
- Hendrickx, F., *Terroristenleider glimlachte altijd vrolijk*, in: de Apeldoornse Courant, 18 februari 2005
- Hendrickx, F., *Een geoliede organisatie*, in: het Parool, 8 februari 2005
- Hendrickx, F., *Hofstadgroep: terreurcel of AIVD hersenspinsel*, in: het Parool, 4 februari 2005

NOVA-uitzendingen

- Fundamentalisme op islamitische scholen*, 7 oktober 2003
- Moslimjongeren aangetrokken tot de jihad*, 9 maart 2003
- Boek 'Weg van de moslim'*, 21 april 2004
- Radicale moslims en terrorisme*, 11 mei 2004
- De film van Hirsi Ali en Van Gogh*, 30 augustus 2004
- Islamoloog Roy: durf over religie te praten*, 8 november 2004
- De omstreden Al Taweel moskee*, 9 november 2004
- Takfir Al Hijra*, 11 november 2004

De dochters van Kadija, 13 november 2004
Crossing Borders: Abd Al Malik bekeerde zich, 13 november 2004
Discussie over de islam in Nederland, 13 december 2004
MSN-groepen staan vol radicale uitingen, 8 februari 2005
Waarom moorden mensen in de naam van god, 13 april 2005
Antisemitische film te koop in Turkse moskee, 18 juni 2005
Terreurdreiging in Nederland, 22 augustus 2005
Agenten over de moord, 31 oktober 2005

Netwerk-uitzendingen (KRO zendt uit op vrijdag en zondag)

Extremistische moslims organiseren bijeenkomst in de Kuip, 22 februari 2004
Door God gezonden, 30 mei 2004
Nederland niet klaar voor terreur, 16 augustus 2004
De missie van Ayaan Hirsi Ali, 30 augustus 2004
Wie is Samir A., 17 september 2004
Wie is Mohammed B., 5 november 2004
Fundamentalistische sites verspreid vanuit Nederland, 7 november 2004
Hoe nu verder?, 14 november 2004
Jong, allochtoon en werkeloos, 21 januari 2005
De buurt van Ali el B., 28 januari 2005
Wie is Morad J., 27 mei 2005
Als strijder naar Irak, 10 juni 2005
Zomergesprek: Ayaan Hirsi Ali, 1 juni 2005
Hoe denkt Mohammed B., 25 juli 2005
Toerist of terrorist?, 5 augustus 2005
Allochtoon?, 2 september 2005
De psyche van een zelfmoordterrorist, 13 november 2005
Kiezen voor de islam, 20 november 2005
Hofstadproces: Nouredine el F., 16 december 2005

Bijlage: Vragenlijst

Deel A: PERSOONLIJKE ACHTERGROND

1. Hoe lang werk je voor deze krant/dit programma en in welke functie?
2. Hoe lang ben je in je werk al bezig met thema's als de multiculturele samenleving, de islamitische gemeenschap en radicalisering van moslimjeugd?
3. Is deze 'portefeuille' je aangedragen, of heb je deze onderwerpen naar jezelf toetrokken?
4. Hoeveel mensen op de redactie zijn met hetzelfde onderwerp (fulltime of parttime) bezig?
5. Werk je veel samen met deze collega('s)?
6. Hoeveel tijd krijg je van de hoofdredactie om met dit onderwerp bezig te zijn (parttime of fulltime)?
7. Was je voor de moord op Theo van Gogh ook al actief bezig met dit onderwerp? Zo ja: hoe lang al?

Deel B: NA DE MOORD OP VAN GOGH

8. Vind je de toegenomen aandacht voor de islamitische gemeenschap, moslimterrorisme en radicalisering van moslimjeugd overdreven (zoals bv. Francisco van Jole stelde in de Leugen Regeert van 17 november), of juist terecht (licht toe)?
9. Denk je dat de berichtgeving in de media over de moord invloed heeft gehad op het maatschappelijke klimaat?
10. Was deze invloed positief of negatief?
11. In hoeverre is een journalist verantwoordelijk voor de effecten van de berichtgeving?
12. Ben je sinds de moord op Van Gogh meer bezig met de eventuele gevolgen van de berichtgeving in jouw medium?
13. Heb je het afgelopen jaar dingen niet gepubliceerd vanwege de eventuele negatieve gevolgen?
14. Vind je het na de moord belangrijker om genuanceerd te schrijven over deze onderwerpen?
15. In hoeverre mag een journalist zijn/haar verontwaardiging tonen over een onderwerp in de berichtgeving?

16. Heeft Nederland (publiek, overheid en media) het gevaar van gewelddadig islamitisch extremisme (te) lang onderschat? (licht toe)
17. Vind je het na de moord belangrijker dat een journalist streeft naar evenwichtige berichtgeving over de moslimgemeenschap? M.a.w.: Voor elke extremist moet ook een gematigde moslim aan het woord komen.
18. Hoe vind je dat andere kranten/programma's de thematiek behandelen?
19. Welke media vind je dat het goed doen en waarom?
20. Welke media vind je dat het slecht doen en waarom?
21. Is er na de moord op Van Gogh een redactielijn uitgetippeld over de manier van werken?
22. Hoeveel discussie is er op de redactie geweest over de te volgen redactielijn na de moord? Waren de meningen verdeeld?
23. In hoeverre is er op de redactie per artikel/item afgewogen wat de (maatschappelijke) effecten zouden kunnen zijn?
24. In hoeverre heb je zelf bewust nagedacht over je manier van werken na de moord op Van Gogh? (bijvoorbeeld: wat kan nog wel, waar moet ik mijn focus op richten, moet ik dingen anders/voorzichtiger formuleren, enz.)
25. Zijn er het afgelopen jaar onderwerpen geweest waar bij jouw medium bewust géén aandacht aan gegeven is? Zo ja, kan je aangeven om welke reden hiervoor gekozen is.

Deel C: INHOUD VAN DE ARTIKELEN/PROGRAMMA'S

26. Wat is je eigen inschatting van de nabije toekomst: zal het allemaal meevallen of wordt het alleen maar erger met het radicale islamisme in ons land?
27. Ben je na de moord op Van Gogh meer boeken gaan lezen over de islam?
28. Heb je de Koran (of boeken over de islam) gelezen? Was dit voor of na de moord?
29. In hoeverre zijn andere journalisten en hun publicaties/programma's een waardevolle bron over de islam en de islamitische gemeenschap?
30. In hoeverre denk je dat er een 'Europese islam', of een 'polderislam' kan ontstaan? (licht toe)
31. In hoeverre laten journalisten om jou heen zich in hun afwegingen beïnvloeden door (eventuele) bedreigingen?
32. Heb je jezelf ooit bedreigd gevoeld? Zo ja, op welke manier heeft dit je keuzeafweging beïnvloedt (keuze onderwerp, manier van presenteren).

33. Vind je de islam een rechtlijnige religie?

34. Is er in de berichtgeving genoeg aandacht voor sociaal-economische aspecten van de problematiek met moslimjongeren (werkeloosheid, stage, uitzichtloosheid, enz.)?

35. In hoeverre geef je in je werk aandacht aan deze sociaal-economische aspecten?

36. In hoeverre vind je het moeilijk om inhoudelijk over de islam te schrijven/programma's te maken?

Deel D: TAALGEBRUIK

37. In hoeverre weeg je af welke woorden/benoemingen je in een artikel/programma gebruikt? (bijvoorbeeld of het stigmatiserend of stereotyperend is)

Deel E: BRONNEN

38. Ben je na de moord op Van Gogh op zoek gegaan naar nieuwe (islamitische) bronnen? Op welke manier en met welk succes?

39. Ben je tevreden over je eigen netwerk, of zitten er nog 'gaten' in? (licht toe)

40. In hoeverre word je benaderd door moslims met tips of ideeën voor artikelen/programma's? Is dit meer geworden na de moord op Van Gogh?

41. Maak je vaak gebruik van mondelinge bronnen?

42. In hoeverre maak je gebruik van niet geïnstitutionaliseerde moslimbronnen (dus niet van stichtingen en belangenverenigingen)? Hoe heb je deze gevonden?

43. In hoeverre gebruik je internet (fora, msn-groepen, islamitische websites) als bron?

44. Hoe serieus neem je deze internetbronnen?

45. Benader je voor inhoudelijke uitleg van de islam arabisten of theologen? Noem waar mogelijk namen.

46. Hoe heb je de specialisten (arabisten, theologen, sociologen, enz.) voor je artikelen/programma's gevonden?

47. Vind je het moeilijk om betrouwbare islamitische bronnen te vinden die uitleg kunnen geven over de islam en de islamitische gemeenschap?

48. Vind je na de moord belangrijker geworden dat een verslaggever inhoudelijk iets van de islam/islamitische gemeenschap af weet voordat zij/hij daar iets over schrijft/uitzendt?

49. Vind je belangrijk wat moslims van je artikelen/programma's vinden? Zijn zij ook een doelgroep die je wilt bereiken?
50. Wat zou de invloed van meer islamitische journalisten kunnen zijn op de inhoud van een krant of programma?
51. Zou je behoefte hebben aan meer en gevarieerde bronnen uit de islamitische gemeenschap? (meer gematigde of liberale moslims bijvoorbeeld)